

Világ proletárjai, egyesüljetek!

Dialektika

A Marx Károly Társaság időszaki lapja

Alapította: Ferencz Lajos

XVII. évfolyam 1. (131.) szám

2013. október

Tartalom

A Marx Károly Társaság tovább él	2
Bevezető a Rozsnyai-konferencián elhangzott előadások összefoglalóihoz.....	3
SZERDAHELYI ISTVÁN: Rozsnyai Ervin, a Hegel-kutató	3
SZIGETI PÉTER: „Népszellem, szervesség, történetiség”	5
HARSÁNYI IVÁN: Rozsnyai Ervin és fasizmuselemzése.....	7
KRAUSZ TAMÁS: Az újfasizmus feltámadása Kelet-Európában: okok és következmények	8
FARKAS PÉTER: Transznacionális monopolkapitalizmus	10
ARTNER ANNAMÁRIA: Globális ciklusok és áthárítási mechanizmusok.....	12
MORVA TAMÁS: A szocializmus helye a történelemben	14
BALTA CSABA: A kapitalizmusból való kiút és az áruterelés Rozsnyai Ervin munkásságában	16
VÍGH LÁSZLÓ: Szocializmus vagy átmenet?.....	17
SIMOR ANDRÁS: Rozsnyai Ervin verseiről	19
DALOS GYÖRGY: Tartás és magatartás.....	21
Három dokumentum a nemzetközi civilmozgalmak radikalizálódásáról	22
A Szociális Világforum (SZVF) Szociális Mozgalmak Közgyűlésének nyilatkozata	23
A Közép- és Kelet-Európai Szociális és Környezetvédelmi Fórum közös nyilatkozata	26
A 2013. június 7-9-i Alternatív Csúcs értékelése	28
A Marx Károly Társaság közleményei	29

A MARX KÁROLY TÁRSASÁG TOVÁBB ÉL

Társaságunk tagjaihoz és a Dialektika olvasóihoz

Az utóbbi idők megrázkódtatásai ellenére Társaságunk fennmarad, működik!

Rozsnyai Ervin távozása nagy megrázkódtatást jelentett. Ráadásul 2012-ben hunyt el alapító elnökünk, Szigeti József akadémikus is (akiről a Dialektika következő számában emlékezünk meg). Kötelességünk gazdag szellemi örökségük őrzése, a Marx Károly Társaság fenntartása. Ez nem könnyű feladat a mai társadalmi viszonyok között. A nagy veszteségek időben egybeestek a tagság revíziójával, amely ugyancsak fájdalmas folyamat volt. Szembe kell néznünk azzal, hogy korábban nyilvántartott létszámunk – remélhetően átmenetileg – erősen csökkent. További nehézségünk, hogy el kellett hagynunk Zsigmond téri helyiségünket, ahol két évtizedig tevékenykedtünk (s elköltöztünk a Budapest VIII. kerület Magdolna u. 5-7-be).

Társaságunk életképességének jele, hogy az új helyünkön megtartott első Fórum vitájára, Csernok Attila előadására szokatlanul sokan jöttek el. A jelen számmal újraindul a Dialektika rendszeres megjelenése is. Igaz, ezentúl csak az interneten olvasható, illetve onnan nyomtatható ki. Kezdeményezésünkre és részvételünkkel konferencia lesz október 26-án a Kossuth Klubban a mai kormányhatalom szélsőjobboldali történeti analógiákra hajazó korporativista törekvéseiről, aktuálisan a Nemzeti Pedagógus Kar létrehozásáról. Továbbá két műhelyvitát tervezünk ebben az évben: az egyiket az áru- és pénzviszonyok szerepéről, a másikon egy amerikai szerző új könyvét ismertetjük Sztálinról.

Amellett, hogy további erőfeszítéseket kell tennünk a szervezetépítés érdekében (elszakadt elvtársainkat fel kell kutatnunk és új tagokat toboroznunk), alapfeladataink változatlanok. Továbbra is őrizzük a paraszt: szerény kereteink között ismertetjük, terjesztjük a marxi elmélet eredeti, mához is szóló alapigazságait, és ezeket felhasználjuk írásainkban és vitáinkon mai világunk értelmezésére. Különösen fontos, hogy történelemszemléletünkben azokhoz a keretekhez ragaszkodjunk, amelyeket Rozsnyai Ervin és Szigeti József is képviselt. Így védelmezhetjük és képviselhetjük szerény eszközrendszerünkkel a termelő eszközöktől megfosztott és ezért kiszolgáltatott társadalmi többség érdekeit, közelebbről a társadalom kizsákmányolt, vagy éppen a társadalom peremére került, elesett tagjait, a szocializmus felé vezető jövőt.

Lapunk, a Dialektika tavaly megjelent utolsó nyomtatott számában és annak internetes változatában (http://dialektika.hu/wp-content/uploads/2013/03/2012_09.pdf) is olvasható az MKT összefoglaló dokumentuma, melyet a Rozsnyai Ervin konferencia alkalmából hoztunk nyilvánosságra. Ezt az írást irányadónak tekintjük, olyannak, amely Rozsnyai és nem kevésbé Szigeti József gondolataiból kiindulva megadja jövőbeni tevékenységünk elméleti kereteit. Az MKT akkori elnöke, Tenner György érdeme e fontos dokumentum kezdeményezése, alapszövegének megírása, melyen később csak kisebb kiigazításokat végeztünk a vezetőség és néhány elméleti szakember bevonásával.

Igenis, van jelentősége a mi szellemi műhelyünknek a hazai valódi baloldalon belül!

Farkas Péter, az MKT elnöke

*Mi készül holnap, nem tudom,
vacog az elkékült idő,
töredeznek a holnapok,
de bárhogy is – maradni kell,
kell a vízpartnál a cölöp,
amihez egyszer odaköt
valaki tán egy csónakot.*

Rozsnyai Ervin: Tréfás ujjak (részlet)

A Marx Károly Társaság az Eszmélet folyóirat támogatásával konferenciát szervezett elhunyt elnöke, Rozsnyai Ervin munkásságáról a Kossuth Klubban, 2012. november 17-én.

A kiváló tudós-filozófus a szocializmus építése, illetve az ő formációelméleti értelmezésében az átmeneti társadalom éveiben sok éven át nem publikálhatott, nem volt állandó állása, mert számon kérte az akkori gyakorlat és az elmélet szétválását, nehezményezte a kapitalizmus felé vivő kispolgári tendenciákat. Az 1989-es kapitalista fordulatot követően megmutatta, hogy a filozófia mellett egyaránt mestere a történettudománynak, a tudományos szocializmusnak, a politikai gazdaságtannak, a politikatudománynak. Nagy elméleti tudását a politikai felvilágosítás szolgálatába is állította, több tudományosan értékes, új eredményeket tartalmazó, ugyanakkor teljesen közérthető művet, mestermunkát alkotott. Rozsnyai Ervin lírája is kiteljesedett a rendszerváltás nyomán, hiszen a düh, az elkeseredés magasabb foka és a harci helyzet mindig inspiráló erő a társadalmilag elkötelezett költőknek.

A konferencián tanítványai, tisztelői reflektorfényt irányított Rozsnyai sokoldalú tevékenységének fontos mozzanataira, új, kiemelkedő tudományos eredményeire. Az előadók között olyan nemzetközileg ismert magyar költő-irodalmár is volt, aki bár gondolatilag messze került egykori mentorától, de megrendülten veszi le ma is a alapját Rozsnyai Ervin emberi tisztessége, egyenessége és következetessége előtt.

Minden emberi lény hagy maga után nyomot, de aki oly nagy és erős cölöpöt vert le a vízparton, mint ő, és oly sok gondolatot hagyott ránk írásaiban, az köztünk van. Ő írta fent idézett versében: „maradni kell”. A Marx Károly Társaság kis csónakja erősen kötődik ahhoz a szilárd póznához, amelyet Rozsnyai Ervin végtelen szorgalommal, nagy erőfeszítéssel döngölt be mélyen a koszos sártengerbe.

Az alábbiakban az elhangzásuk sorrendjében szerepelnek a konferencia-előadások lényegi tartalmi összefoglalói.

F. P.

SZERDAHELYI ISTVÁN

Rozsnyai Ervin, a Hegel-kutató

Előadásom Rozsnyai Ervin életművének egyik szegmensével foglalkozik csupán. Szerteágazó munkássága, mint ismeretes, nemcsak filozófiatörténeti, hanem politikai, politikatörténeti és társadalomtörténeti kutatásokra is kiterjedt, sőt, még a költészettel is próbát tett. Ám a filozófiatörténet területén sem csak Hegel-elemzésével nyújtott kiemelkedő teljesítményt, hiszen Rousseau és Kant gondolatrendszerének korszerű értelmezéséhez is nélkülözhetetlenek disszertációjának eredményei.

Választásom nem véletlenül esett erre a témára, hanem azért, mert filozófiatörténeti, s ezen belül Hegel-felfogása áll hozzám legközelebb. Politikai és társadalomtörténeti tanulmányai alapvető kérdé-

sekben is eltérnek saját felfogásomtól, noha itt is mindig fenntartás nélküli tiszteletet vált ki belőlem az a megalkuvásmentes bátorság, makulátlanul tiszta elvhűség, amely egész életét jellemezte.

Ami Hegel-kutatásait illeti, ezekből már 1987-ben közrebocsátott egy könyvet, „Forradalom és megbékélés. A hegeli dialektika társadalmi és ideológiai alapjairól” címmel. Ezt eredetileg egy három részes munka első kötetének szánta. Minthogy azonban az ismert politikai fordulatok során ennek példányait a könyvtárakból is kiselejtezték és bezúzták, folytatás helyett úgy döntött, hogy legfontosabb gondolatait bedolgozza 2010-ben, két kötetben – saját kiadásában – megjelentetett, „A gondolat felemás forradalma. A hegeli dialektikáról és történelmi feltételeiről” című nagy munkájába.

Hegel életművének összefoglaló értékelése az I. kötet borítóján olvasható: „az emberi elme legnagyobb teljesítményei közé tartozik a filozófusnak a világfolyamat elméletévé általánosított, mitikus elemekkel átszőtt válasza a kor történelmi alapkérdéseire.” E világfolyamat Hegel szerint a tézis–antitézis–szintézis modelljéhez igazodik, melyben – Rozsnyai (I. köt. 42–43. o.) szavaival – „mély dialektikus belátások keverednek az ideológia tündérmeséivel. Nincs meggyőző indoklás arra, hogy miért éppen így történtek a dolgok, nem másképp. Miért bomlasztotta fel a különösség a görög harmóniát? Miért a porosz állam a megoldás, mi ebben a szükségszerű? Világos válasz helyett Hegel átcsúsztatja a problémát egy állítólagos magasabb síkra. Az egész világfolyamat a »világszellem« (az istenség) önfejlődése: ő az, aki önmagától elidegenülve, természeté és emberré tárgyiasul (a vallás egyszerűbb nyelvén: Isten megteremti a világot és az embert), majd megjárva emberi alakban a világtörténelmet, ismét fogalmi-logikai formákba emeli saját tárgyiasult, elidegenült alakzatait. (Megismeri és szellemileg elsajátítja a tárgyi világot: mind a természetet, mind pedig a társadalmi viszonyokat, amelyeket az emberek maguk idegenítettek el tárgyi tevékenységük során önmaguktól.) Ez a zseniális ködgomoly – a valódi világtörténelmi, filozófiatörténelmi és logikai folyamatok kozmikussá mitizált keveréke – a hegeli leírást van hivatva szentesíteni: ha minden, ami létezik, a világszellem megnyilvánulása, tehát egy rejtett lényegé, amely szükségszerűen cselekszik így vagy úgy – szép is volna, ha vaktában csapongana –, akkor nincs okunk kétségbe vonni sem a Hegel által leírt folyamat szükségszerűségét, sem a leírás hitelét. (Persze, nem elképzelhetetlen, hogy a filozófus maga igazította a világszellem mozgását a valóságos történelemtől alkotott saját elgondolásaihoz, majd a világszellem mozgásával hitelesítette, hogy a valóságos történelem szükségszerűen zajlik azon a módon, ahogyan ő ábrázolta. A porosz állam például, mint az »erkölcsi szubsztanciává« fejlődött világszellem jelenségformája, most már legfelsőbb jóváhagyással végezheti pótolhatatlan erkölcsi teendőit.)”

Kemény szavak ezek „az emberi elme legnagyobb teljesítményei közé tartozó” elméletről, amelyet néhány oldallal odébb (I. köt. 352. o.) az a kifejezetten leleplező megállapítás követ, miszerint Hegel szerint „a szabadság (az autonómia) az egész tárgyi világ »visszavételét«, a dialektikus világfolyamat lezárását feltételezi. A »visszavétel« persze legfeljebb csak az elméletben, illetve – ha hihetünk Hegelnek – a hegeli filozófiában lehetséges. A szabadságot tehát a hegeli filozófia valósítja meg a dialektika lezárásával, az abszolútum pedig emberi alakot öltve, Hegel személyében tér vissza önmagához. Ugyanolyan képzeletbeli és egyszemélyes megoldás ez, mint Schellingé, azzal a különbséggel, hogy Schelling a zsenire, azaz egy teljességgel véletlen jelenségre bízta az ellentétek végső összebékítését, Hegel pedig, a zsenikultusz ádáz ellenfele, az istenség szükségszerű megtestesüléseként ábrázolt saját személyére ruházta a kényes feladatot.”

„A hegeli filozófia lelke a dialektika” (II. köt. 59. o.), hangsúlyozza Rozsnyai, s ennek lényegét így ismerteti (II. köt. 60. o.): „Az ellentmondásos fogalmak viszonyát a hagyományos logika a kizárt harmadiknak a tételébe foglalta: »valami vagy A, vagy nem A; harmadik eset nincs«. Az egyik fogalommal, teszem azt, a »kékkel« , nem egy másik afirmatív fogalom áll szemben, például a »sárga« , hanem csupán az elvontan negatív, a »nem-kék«. A tételt ennek alapján úgy értelmezik, hogy »minden

dolgot valamennyi ilyen állítmány közül az egyik megillet, a másik nem«. Ezzel a tétel triviálissá lesz: a szellem édes vagy nem édes, fehér vagy nem fehér, és így tovább a végtelenségig; a meghatározás, amelynek a meghatározottság felé kellene haladnia, a semmi felé tart, és visszatér a meghatározatlansághoz. Ráadásul az sem igaz, hogy harmadik eset nincsen. A tételben szereplő A »sem nem +A, sem nem -A, s éppúgy +A is, -A is« ; ő maga tehát a harmadik, amelynek kizártnak kellene lennie. (A szín nem azonos sem a fehérrel, sem a nem-fehérrel, de azonos is mind a kettővel.) »Ahelyett, hogy a kizárt harmadiknak a tétele szerint beszélnék (amely az elvont értelem tétele), inkább azt kellene mondani: minden ellentétes«, »minden dolog önmagában ellentmondó«; hiszen »valójában sehol sincs, sem az égen, sem a földön, sem a szellemi, sem a természeti világban olyan elvont vagy-vagy, mint ahogy az értelem állítja«.

E koncepciót összefoglalóan Rozsnyai így jellemzi (II. köt. 149.o.): „A hagyományos logikai formák hegeli elmélete, minden mesterkéltisége és szűkössége ellenére, módszerét tekintve rászolgál a figyelmes tanulmányozásra”. Vizsgálatainak eredményét pedig így összegezi (II. köt. 233. o.): „1. a dialektikus ellentmondás gyökeresen különbözik a logikaitól (az egyik magukban a dolgokban van, tehát hiba mellőzni, a másik gondolati botlás, tehát hiba elkövetni); 2. a dialektika, illetve valamely gondolat dialektikus kifejtése nem teszi, nem is teheti túl magát a formális logika szabályain, másképp logikai ellentmondásba bonyolódna önmagával (ha igaz az az állítás, hogy az ellentétek meghatározott azonossága fennáll, akkor hamis ennek a tagadása); 3. a dialektika – módszer lévén, nem pedig a logikai bizonyítás eszköze – önmagában semmit sem bizonyít, bizonyítékot csak a tények és a logikai úton nyert következtetések nyújthatnak.”

Ez az összegezés egy másik, még jelentősebb alkotás lehetőségét mutatja: azét, amelyben Rozsnyai Ervin az itt pontokba foglalt tételeket kibontva, részletesen elemezve megalkotja a dialektika új, korszerű elméletét. Halálával e lehetőség immáron nem valósulhat meg, ami annál sajnálatosabb, hiszen Hegel életműve hiába tartozik – miként Rozsnyaitól idéztem – „az emberi elme legnagyobb teljesítményei közé”, ezeket a teljesítményeket végső soron az jellemzi, amit Rozsnyai Spinózáról írt (I. köt. 235.): „átfordította mindennapos tapasztalatait a filozófia nyelvére, és kozmikus-metafizikai kabátot varrt a gombokhoz, a jelenségvilág tényeihez”.

SZIGETI PÉTER

„Népszellem, szervesség, történetiség”

A történetiség felfogása a német historizmusban, Hegelnél és Marxnál

Témám főcímét Rozsnyai Ervin könyvének, „A gondolat felemás forradalma” egyik tanulmánya szolgáltatta (2010, 149-206. o.). Az alcím pedig onnan jön, hogy magam is sokat foglalkoztam a történetiség hegeli-marxi felfogásával, s annak a német romantikából jövő előzményével, a népszellemmel, melyet a történetiség vonatkozásában az idiografikus történetírói felfogás vitt tovább. Rozsnyai nagyszerű elemzéseinek részben más forrásokra támaszkodnak (elsősorban Montesquieu, Kant, Herder elemzések), mint az én olvasmányaim (Savigny, Mannheim konzervativizmus könyve, Iggers monográfiája). Ennek ellenére – a fő vonalak tekintetében – ugyanazon következtetésekre jutottam, mint Rozsnyai. (Van a tudománynak ereje.)

És pedig a legegyszerűbb, de bizonyítható tézissel kifejezve: Hegel racionalizálja az organikus népszellemet, melyet Marx materializál.

Hegel racionalizálja, azaz az irracionalizmus leheletétől megfosztja az organikus természetű Volksgeistot, amikor azt polgári társadalomként értelmezi át (az 1821-es Jogfilozófia rendszerében).

Ugyanezt fejezi ki Rozsnyai *Hegel köztes ideológiai helyzetéről szólva*, amikor *egyfelől* a romantikához és a felvilágosodáshoz való szelektív viszonyát jellemzi: tudniillik hogyan lehet meghaladni a romantika irracionálisát és a felvilágosodás elvont racionalizmusát, in concreto beleértve Hegel Kant kritikáját is, úgy, hogy megőrizzük a romantikában felbukkanó *teremtőerőt*, mégpedig *egy magasabb szintre*, a gyakorlati filozófia szintjére emelve. Ez pedig már a közbenső helyzet „*másfelőli*” oldala, mert egy ilyen fordulat csak a hegeli felfogás *materializálásával, a társadalmi lét fogalmának kidolgozásával mehetett végbe*, melyet döntően Karl Marx hajtott végre. Nála válik ugyanis a fordulat kifejtetté és kifejtetté, amikor módszertani elvként kidolgozta, hogy „*a polgári társadalom anatómiája a politikai gazdaságtanban keresendő*” (1859, *Előszó*). Tegyük hozzá: ma is, amikor posztmodern Marx értelmezők/átértelmezők túl kívánnak lenni kapitalizmuson - szocializmuson, amit gondolatilag ugyan könnyen előállíthatnak, azonban a létezők természetének struktúra-viszonyait – és ebben a szubjektivitásnak teret nyitó alternatív lehetőségeit – az Ő akaratuktól függetlenül a tőkés termelési módra épülő társadalmi alakulat jelöli ki.

Herder és Schlegel elemzései nyomán a romantikus történetfelfogást a hegelivel ellenpontozva ekként jellemzi Rozsnyai: Hegelnél az egyedi jelenségek káosza alkotja a történelem „*zsibongó felszínét*”, odalent pedig a törvények végzik „*belső, csendes, titkos*” rendező munkájukat; a helyi és nemzeti történelmeket a világszellem egyesíti, amely az egyedi népszellemekben csak különös alakot ölt – anélkül, hogy a felvilágosodás elvont törvénye szerinti egyenesvonalú fejlődésről volna szó a történelemben. A romantikában viszont a „*rendezett teremtés*” a felszínen, a látszatok síkján folyik, és a mélyben munkál titkos erőként a megújulás örök, rendezetlen, *kaotikus* folyamata, amelyet *nem köt semmiféle törvény, semmilyen állandóság és általánosság*. Ezen a terepen a dolgokat és összefüggéseiket – ordo connectio rerum et idearum – elszigeteltségükben lokalizáló fogalmi gondolkodás hasznavehetetlen, a mindennel minden összefügg kaotikumát csak az *érzés* foghatja át. „*A szakadatlan változás és az egyetemes összefüggés dialektikája összenő a relativizmussal*, „*a különösség jogának*” védelme az általánosság elutasításának ürügyül szolgál, a „*rossz partikularitás*” ellen irányuló teljességigény a teljesség irracionálisává és az irracionális teljességévé fajul” (2010, 176. és 177. o.).

A német historizmus történetiség felfogása bölcsőjétől nem nehéz megtenni az utat az idiografikus felfogásig: tkp. a történelem egyedi, egyszeri és megismételhetetlen, irreverzibilis folyamat, melynek nincsenek törvényszerűségei, mert nincs benne ismétlődés, „*csak*” eseménytörténet, melyet minden népnek a saját szelleme, spontánul-tudattalanul változó organizmusa mozgat. Az örök, időtlen és csak érzületileg átfogható népszellem ellentétéként az egyediség egyszerűségének rossz végtelensége. Ez az ellentét azonban meghaladható a történetiség és a dialektikus törvényfogalom útján: nem örök, de a társadalmi alakulat termelési módjához kötődő, szekuláris életidejű struktúrák szabta törvények jellemzik a társadalmi létet. A cselekvő szubjektumok akkor változtathatják meg életlehetőségeiket, ha megváltoztatják tevékenységük strukturális feltételeit, amihez a fennálló társadalmi totalitás törvényszerűségeink felismerésén keresztül vezethet út. A praxis hatékonysága a strukturálisan adott érdekviszonyok átformálásán, „*a társadalmi lét mássá levésének önmagára vonatkoztatott*” szubjektivitásán múlik. Az azonosságfilozófia perspektívájában érvénytelen a rankei relativizmus („*Is-tentől minden korszak egyforma távolságra van*”). Helyére lép a nembeli lényeg hegeli-marxi filozófiában kibontott értékrendje: az „*önmagát mozgatónak*”, a személyes teremtő Istennek ehhez azonban evilágivá kellett válnia. A történelem ezzel társadalomtörténetté vált: az emberi emancipáció lehetőségeinek, adott fejlettségi fokon elért szabadságfokának problémájává.

HARSÁNYI IVÁN

Rozsnyai Ervin és fasizmuselemzése

(Rezümé)

Rozsnyai Ervin életművének nem elhanyagolható mozzanatai a fasizmussal, illetve a Horthy-rendszerrel foglalkozó írásai, ezek közül is a „Történelmi” *fasizmusok (Mussolini, Hitler, Horthy)* című könyv. Két rövidebb tanulmányt is szentelt ennek a témának, az egyiket kevéssel halála előtt. Mindezek súlyát növeli, hogy a témáról megfogalmazott gondolatait nem elvont, teoretikus térben fejti ki, hanem a 20. századi nemzetközi folyamatokkal, illetve az imperialista szakaszába lépett kapitalizmus fő tendenciáival összefüggésben. Rövid idővel „Az imperializmus korszakváltásai” című nagy tanulmányának megírása után a könyv szinte a munka közvetlen folytatásának tűnt. Mint bevezetőjében írja: „Igyekeztem felvázolni, hogyan függ össze a fasizmus a jelenkori imperializmus gazdasági és politikai szerkezetével.”

Ervin nem titkolja a távolról sem csak filozófiai elmefuttatás időszerű indítékát. „A fenevad a sarkunkban van” – írja. Ennek megfelelően nagy erőfeszítést tett a reflexió alapos kidolgozására, óriási, többnyelvű irodalmi bázison. Írásainak jelentőségét fokozza, hogy az írások olyan évtizedben kerültek az olvasók kezébe, amikor sokfelé bukkantak föl a sokak által már leküzdöttnek vélt náci-fasiszta hagyományokhoz visszanyúló politikai mozgolódások, és – hozzájuk kapcsolódva – mindenütt fellángoltak a fasizmusokkal, itthon pedig Horthyval és rendszerével, illetve a jelenlegi jobboldal és az éledő újfasizmus összekapcsolódásával összefüggő heves polémiák és politikai küzdelmek. Ervin a probléma közepébe vágott, utódainak erre vonatkozólag nagyszabású teoretikus és módszertani útmutatást hagyott hátra.

A három írás, a kötet és a két tanulmány térben és időben széles háttérrel rajzol föl. A filozófiatörténet nagyjai, a marxista gondolat klasszikusai, a fasizmus két háború közötti tombolásával egyidejű, illetve későbbi, dokumentumokon alapuló szakmunkák, marxista és más szerzők tanulmányai jelennek meg írásainak lapjain. Módszerének fontos jellemzője az *interdiszciplinaritás*. Filozófusként a történetírás eljárásait is alkalmazza: elmélyed a fasizmus, illetve az általa ebbe a kategóriába sorolt Horthy-rendszer konkrét történetében. Ha kell, aprólékos részleteket bogoz ki nagy filológiai gondallal, a rezsim születésétől az utolsó pillanatáig. Erről a szintről jut el az általánosításokhoz.

A fasizmusnak, mint sajátos, manapság sokszor modernnek vagy forradalminak minősített reakciónak találón az egyik fő sajátosságának, hogy már Mussolini is ráébredt: „a siker érdekében magukat a kifosztott tömegeket kell kizsákmányolóik politikai szekerébe fogni, antikapitalista ösztöneiket a tőkeuralom védelmére mozgósítani.”

Ervin a Horthy-rendszert egyértelműen fasisztának nyilvánítja, de írásaiban egyetlen olyan mozzanatot sem felejt el megemlíteni, amelyek ezt a megállapítást árnyalják. Ezt egyik, az *Ezredvégben* megjelent írásában azzal a megfogalmazással fejti ki, hogy a Horthy-rendszer már születésekor sem nélkülözte a fasizmus lényegi sajátosságait, bár „ezek egynémelyike a történelmi feltételek miatt csak fokozatosan és a »klasszikus« mintáktól eltérően teljesedhetett ki”. A Szálasi-időszaktól eltekintve sehol nem mutatja be a rendszert a náci Németországgal vagy a fasiszta Olaszországgal azonos szerkezetű politikai építményként. Műszerési precizitással mutat rá viszont, *hol voltak a rendszernek a fasizmus felé mutató szabad vegyértékei*. Bizonyos ideológiai érintkezéseken (pl. a biológiai alapú fajtisztaság általánosnak még ugyan nem tekinthető hirdetésén) túl ezek nem mindig vérfasiszta mozzanatok, de fő tendenciaként nehezen feltartóztatható lejtős mozgást idéznek elő, éppen a jelzett irányba. Megmutatja a hatalmon lévők határtalan revíziós vágyának effajta hatását, aminek ké-

sőbb is mindent vakon alárendeltek. Bemutatja a zsidókérdés ugyancsak tendencia-meghatározó erejét, miközben rámutat a nagy gazdasági hatalmú zsidó fináncióke fenntartás nélküli együttműködésére a rendszerrel, a kölcsönös előnyök alapján. Ugyancsak utal a rendszernek a hatékony földreformmal, az általános, titkos, mindenkire kiterjedő választójoggal szembeni zsigeri viszolygására, a szervezkedés, a tájékoztatás egyes szakaszokban igen erősen korlátozott vagy éppen fölszámolt szabadságára.

Írásaiban emberül fáradozik a magyar reakció két jobboldali tábora közötti bonyolult összefüggések és különbségek leírásával. Bemutatja a két tábor súrlódásait és spontán munkamegosztását. Ez nélkülözhetetlen Horthy és rendszere arculatának megítélése szempontjából, és ráébreszt az okokra, amelyek a rendszer utolsó, végzetes szakaszában, több évtizedes, nem egészen egyenes vonalú mozgások után, a két tábor között húzódnak, sohasem abszolút határvonalakat a korábbinál is „áteresztőbbé” tették.

Bizonyos reflexiókból kiderült, Ervin fasizmus-tanulmányait egyes élvonalbeli történészek is ismerik; említik, ha érdemben nem mutatják is be. Indokolatlan volna, ha írásai éppen a mi részünkről nem kapnák meg a kellő figyelmet, hiszen számunkra mellőzhetetlenek lesznek a mindinkább előtérbe türemkedő téma vizsgálatához.

KRAUSZ TAMÁS

Az újfasizmus feltámadása Kelet-Európában: okok és következmények

Bárhogyan ítéljük is meg a Szovjetunió összeomlásának valódi okait, egy dolog bizonyos: mindez jobbra vitte a politikai élet centrumát Európában, bár valószínűleg világméretben is. Az okok keresésében a kulcsfogalmak: a neoliberalizmus előretörése, a tőke gazdasági és politikai uralmának átrendeződése a multinacionális kapitalizmus korszakában a 70-es évektől (újszegénység, gazdasági-szociális egyenlőtlenségek, munkanélküliség, a jóléti struktúrák széttűzése, a migrációs folyamatok új tendenciái).

A rendszerváltás és mindenekelőtt az állami tulajdon magánkisajátítása, a privatizáció következtében a rendszerváltás veszteségeinek lázongása Kelet-Európában ismét, akárcsak a két világháború közötti időszakban, a „nemzeti kapitalizmus” védelmében formálódott meg egy olyan rendszer keretei között, amely megint csak balra zárt, ismét jobb felé nyitott. A globális tőkeuralmat menedzselő szociálliberális koalíciók ugyanis a maguk sikertelenségeivel jogi-politikai és gazdasági-szociális téren is mindenütt megágyaztak a szélsőjobboldalnak, az újfasizmusnak. Ráadásul a liberálisok követelése 1995-től: „a náci beszéd szabadsága” (Kis János, Eörsi és a többi SZDSZ-es ideológus) arra utal, hogy a konzervatívok a rendszer védelmében a rendszerkritikai baloldallal szemben bizton számíthatnak a liberálisokra.

Kelet-Európában azonban az újbурzsoázia érdekeltőbb a fasizmusban, mert létezésük a multikkal való konkurenciában gyökerezik. Miután a szélsőjobb a globalizáció radikális következményeivel szembeni tiltakozás torz formája, a baloldal kivéreztetése meggyengítette az újfasizmussal való szembenállást. A mai Magyarországon „a kommunizmus és a fasizmus azonosítása” hivatalos legitimációs ideológia, amellyel párhuzamosan egy nyílt neohorthysta restauráció, valóságos Horthy-kultusz bontakozott ki az új „keresztény-nemzeti”, konzervatív-nacionalista koalíció kezdeményezésére – erős egyházi támogatással. A kelet-európai/magyar specifikum: nincsen „kínai fal” a jobboldal és a szélsőjobboldal között, hanem éppen ellenkezőleg, összefonódás van.

Eközben a rendszerváltás gazdasági és szociális következményeként az elszegényedő társadalmi csoportok, főleg fiatalok, a rasszista alternatíva irányába tájékozódva megalapoznak egy szélsőjobboldali felfutást, amely az idős generáció Csurka-féle csapatától eltérően a direkt akciók mezejére lép. A 2000-es években azután önálló párttá formálódva a Jobbikban tömörülnek ezek a rétegek, de kiegészítve a leszakadástól rettegő értelmiségi és középrétegekkel, igazi neofasiszta szellemű, rasszista párttá alakulnak a szociálliberális kormány asszisztálása mellett. Az ideológiai kovász a cigánygyűlölet és az antiszemitizmus, a rasszista bűnbakképzés.

*Kelet-Európában az új nemzetállamok létrehozása és ideológiai legitimációjuk a nemzeti eszme felforrósodását idézte elő. Az „etnonacionalista reneszánsz”, az „etnikai zászló” a poszt-szovjet térség új helyi uralkodó csoportjainak kezében lényegében arra szolgált, hogy a konkurensok számát csökkentse, kirekessze a „más etnikumúakat”. A centrumországok pedig a rendszerváltó országok európai integrációja során ezeket az államokat egymással „versenyeztették”. Ennek folyamán a széteső, kis gyenge államocskák – belefeledkezve „történelmi ellentéteik” végre szabaddá vált kiélésébe – saját magukat hozták hátrányos helyzetbe a kapitalista versenyfutás keretei között. Ezek az új államok voltak az alkalmas eszközei annak, hogy a helyi és globális tőke megszervezze a helyi társadalmak fölötti ellenőrzést. A nacionalizmus reneszánszának látszólagos ellentétéként, valójában a meghosszabbításaként, a globális tőkeuralom igényeinek megfelelően, a régió döntő részében a *nemzetállam* gazdasági értelemben – lényegében – megszűnt, a nemzet csak mint kulturális és politikai entitás él tovább.*

E fejlemények során térségünkben az új államok új legitimációs ideológia „kidolgozására” kényszerültek, amelynek alapfogalmai a nemzeti függetlenség, az antikommunizmus, antiliberalizmus, vallási újjászületés, etnikai kirekesztés, antiszemitizmus, cigánygyűlölet, tehát rasszista előítélek köré szerveződtek. E torz ellenállás részeként szinte mindenütt felbukkantak neofasiszta mozgalmak és politikai pártok, amelyek nagy segítségére vannak az új rendszernek, amennyiben a társadalomban felkelhető baloldali szociális követeléseket és antikapitalista meggyőződéseket, tiltakozásokat alárendelik az etnonacionalista, nyugatellenes absztrakt „függetlenségi” ideológiának és politikának. Annak jele, hogy a szélsőjobboldal reneszánsza megfelel a kormányzatok érdekének, a hatóságok több kelet-európai országban, köztük Magyarországon a „szocialista” kormányok is háborús bűnösöket, a holokausztban vétkeseket, a balti államokban a Waffen SS-t rehabilitálták. A náci Wehrmacht szerecsenmosdatása is megkezdődött, még liberális történészek (pl. Ungváry Krisztián) is hirdetik a Wehrmacht és a Vörös Hadsereg lényegi azonosságát, és ezáltal elősegítik a holokauszt relativizálását. Ez a furcsa ideológiai összekapcsolódás a liberalizmus és a szélsőjobboldal között nem egyszerűen a liberalizmus bukását reflektálja, hanem jellemzően azt a problémát is, hogy a liberálisok nem értették meg sem Moszkvában, sem Budapesten, hogy az elmúlt évszázadban a szélsőséges antikommunizmus mindig kéz a kézben járt a rasszizmus különböző formáival, mindenekelőtt az antiszemitizmussal (miért lenne ez éppen napjainkban másképpen?). Nem értik meg, hogy káros a Horthy-kultuszt demokratikus díszletekkel felcicomázni.

Az Európai Unió „centruma” pedig gazdasági érdekeinek megfelelően még a szélsőjobboldal támogatására vagy megtűrésére is hajlandó, ha az segíti kisajtolni a lakosságból mindazokat a (gazdasági és szociális) megszorító intézkedéseket és csomagokat, amelyek az ún. pénzügyi egyensúlyt biztosítják. A nyugat-európai szélsőjobboldal részben abban különbözik a kelet-európaiktól, hogy nem annyira antiszemita és cigánygyűlölő, hanem a bevándorlással szembeni, mindenekelőtt a muszlimellenes és „idegen”-ellenes magatartásában tér el.

Az uralkodó hatalom úgy tesz, mintha itt a nemzet és a Nyugat konfliktusáról lenne szó, noha valójában csupán eltakarja azt a tényt, hogy itt csupán az uralkodó osztályon belüli, a multinacionális tőke és az ún. nemzeti tőke közötti konkurenciaharcról, érdekkonfliktusról van szó.

Mindezek tükrében érthető, hogy a „történelmi fasizmusok” ideje, legalábbis mozgalmi és pártpolitikai síkon, Kelet-Európa számos térségében még nem járt le. A vele szemben alkalmazott politikai stratégiák hatékonysága nagymértékben attól függ, hogy felismerjük-e József Attila szavainak aktualitását: „Tőke és Fasizmus jegyesek / Minden külön értesítés helyett”.

FARKAS PÉTER

Transznacionális monopolkapitalizmus

Rozsnyai Ervin géniuszát mutatja, hogy nem csupán filozófus, hanem társadalomtudományi polihisztor volt. A mai kapitalizmus politikai gazdaságtani értelmezésében is nemzetközi jelentőségű elméleti megállapításokra jutott. Bár ez irányú kutatásai során kétoldalú volt a kapcsolatunk, segítettük őt, az kétségtelen, hogy az ő munkássága nekünk, a világgazdaság marxista kutatóinak, útmutató volt és marad.

Az imperializmus korszakváltásai (2002, alább a hivatkozásoknál: *Ik.*) és *A történelem kelepcéi* (1993, *Tk.*) című nagyjelentőségű művéből 11 olyan tézist emelek ki, amelyek a lenini imperializmuselmélet keretei között fontos újszerű megállapítások a kapitalizmusról, annak jelenlegi korszakáról.

1. Korunk kapitalizmusa a *transznacionális monopolkapitalizmus, mely az imperializmus (monopolkapitalizmus) harmadik korszaka* – a magánmonopolista és az állammonopolista szakasz után. Az 1970-es évektől a termelésben felszabadult felesleges tőkék nemzetközi kihelyezésével (globalizálásával) biztosították azok értékesülését (hozamát), és részben ezzel ellentételezték a profitráták csökkenő tendenciáját. Mindezt technikailag az informatikai és a szállítási forradalom tette lehetővé.
2. Azok az általános kapitalista válságok, melyekből a kiút csak formációváltással („forradalmi ugrással”) vagy viszonylagos belső ugrással (a kapitalista termelési viszonyok átalakításával) lehetséges, *csomópontválságnak* nevezhető (*Tk.* 27. o. és *Ik.* 28. o.). Ilyen súlyos általános válsággal indult a hetvenes évek első felétől a mai transznacionális monopolkapitalizmus, s az elmúlt évek nagy válságával újra ilyen csomópontválsághoz érkezett.
3. *A kiteljesedő nemzetközi integráció „a kapitalizmus legfelső fokának legfelsőbb foka”* (*Ik.* 151. o.), *ugyanis a végletekig kiéleződik a kapitalizmus alapvető ellentmondása a közösségi termelés és a tőkés egyéni kisajátítás között.*
4. A hagyományos tőkés gazdasági ciklusban a jó konjunktúra idején az extenzív (mennyiségi) fejlődés a jellemző, a válságból való kilábalás során a technikai innovációval jellemezhető intenzív fejlődés a meghatározó. Korunkban azonban – a profithajszsá folytán – a globális ciklus keretében *az intenzív fejlődés lényegében állandósult a fejlett centrum országokban, míg a konjunktúraciklus extenzív szakasza tendenciájában „kilöködött” a perifériákra, mivel az elavulóban lévő technikát oda telepítik ki.* „A globalizálás ilyen értelemben a gyarmatosítás új formája, a világ felosztása a transznacionális cégek... integrációk között” (*Ik.* 86. o.). A fejlett országok transznacionális vállalatai és pénzügyi csoportjai éppen a térségek és az országok különbségeit használják ki. A liberalizáció, a globalizáció által kiteljesedő *nemzetközi gazdasági integráció kitérít a termelési forradalom mozgásterét.*

5. A globalizáció – azaz a gazdasági viszonyok nemzetköziesedése (az integráció) – nyomán *a fejlett országoknak lehetőségük van saját gazdasági gondjaik, válságtendenciájuk áthárítására a félperifériák és a perifériák felé* (erről lásd Artner Annamária írását). A liberalizáció az erősek érdekérvényesítése.
6. *A globalizációnak anticiklikus hatása van.* Az egyes gazdasági ágazatokat meghatározó 3–5 óriásvállalat egymással is egyeztetve anticiklikus tervszerű gazdálkodást folytat; a pénzügyi tőke súlyos feltételekkel, de megmenti a bajba került országokat; a termelés kitelepítése a perifériákra árueladási, tőkekihelyezési és egyben tőkebevonási lehetőség.
7. *A gazdasági viszonyok globalizálódásának egyidejűleg jelentős a bumeránghatása.*
  - a) A tőkés centrumokban az ipartalanítás nyomán csökken a munkásság abszolút és relatív száma, nő a tőke szerves (technikai és érték-) összetétele, ami nyomást gyakorol a profitokra.
  - b) A munkanélküliség növekedése és az állami juttatások leépítése miatt szűkül a fogyasztás, a piaci kereslet.
  - c) A mai kapitalizmusban a pénzügyi szféra jelentős elszívó hatást gyakorol a termelőtevékenységek finanszírozására.
  - d) A fejlődő országok a nemzeti valutáik, ezáltal a nemzeti munkájuk leértékelésével biztosítják exportjukat. Ez dömpingáron való árukivitelt tesz lehetővé, ami tovább szűkíti a fejlett országok belső termelését (ez a visszahatás).
8. Korunk kapitalizmusának alapvető jellemzője *a spekulációs hólyag.*
  - a) Végső fokon a termelésben feleslegessé vált tőkéből származik.
  - b) A spekulációs hólyag ugyanakkor a „semmi pénz megfialtatása”: az árfolyamok növekedése révén „önfelfúvódik”.
  - c) A pénzügyi spekuláció (kaszinó) nagyobb hasznot (profitot) hoz, mint a termelés.
  - d) A nemzeti jövedelem elosztása a tőkék, azon belül a pénzügyi tőkék irányába tolódott el.
  - e) Új jelenség, hogy a pénzfelesleget részben az állami kereslet ösztönzésére használják.
  - f) A pénzügyi szféra a fejlődő országokból történő jövedelem-lecsapolás jelentős eszközévé vált.
9. *„A neoliberais politika nem számolja fel az állami beavatkozást, csupán az irányát fordítja meg és a »jóléti« kiadásokat visszaszorítja, a transznacionálisok világgpiaci versenyképességének támogatására összpontosítja az állami újraelosztást” (Ik. 118. o.).*
10. A szolgáltatások előretörése és az automatizálás révén *„az osztály rétegződésében megnő a szakmával nem rendelkezők aránya a szakmunkásokhoz, az olcsóbérű nők, gyerekek, importált vagy bevándorolt munkások aránya a régi, törzsökös munkásokhoz, a szervezetleneké a szervezettekhez, a legsebezhetőbbeké a legtudatosabbakhoz képest” (Ik. 113. o.).*
11. A neoliberális világméretű integráció ellenére *megmarad az objektív nemzeti érdek, a nacionalizmus.* „A monopolista rendszer megfosztja a középrétegeket önállóságuktól, a polgári demokráciát alapvető társadalmi bázisától. A koncentráció mai fokán a burzsoázia polarizálódik: felső rétegei maffiás struktúrákba szerveződnek, az alsóbbak függő helyzetbe kerülnek, elvesztik létbiztonságukat. *A polgári demokrácia tartalmilag kiürül, az úrt a neoliberális és a fasiszta ideológiák töltik ki.* A mai fasizmus többnyire nem „kifejlett alakzat, csupán szakaszosan előrehaladó folyamat... Kúszó, lopakodó fasizmusnak nevezhetjük” (Ik. 181. o.).

ARTNER ANNAMÁRIA

Globális ciklusok és áthárítási mechanizmusok¹

A tőke globális méretekben optimalizálja tevékenységét, mindig keresve és megtalálva a számára legkedvezőbb értékesülési feltételeket. Ennek szolgálatában jött létre és terjedt el az áruk, a pénz és a termelési tényezők szabad áramlását, a tőkeértékesülést korlátozó akadályok és szabályok lebontását biztosító neoliberális gazdaságpolitika és intézményrendszer. Mindez az 1970-es évek óta lehetővé tette, hogy a tőkeemegtérülési ciklusok a kapitalista világpiacot jellemző fejlettségi és adottságbeli különbségeket kihasználva globalizálódjanak: az innovációs (intenzív) szakasz a centrumországokban, a termelésbővítő (extenzív) szakasz a (fél)perifériákon zajlik (ezt először Rozsnyai Ervin fejtette ki *Az imperializmus korszakváltásai /2002/* című munkájának 86. oldalán).

Ennek keretében a válságfelhalmozás másutt megy végbe, mint ahol a válság oka keletkezik. Ezt „áthárítási mechanizmusok”-nak nevezhetjük, ahol a cselekvő alany nem valamiféle összeesküvést szövő gonosz csoport, hanem maga az érdekeit ösztönösen követő tőke. Az áthárítás szintjei és formái különbözőek.

Az „áthárítás” általában véve azt jelenti, hogy a tőkefelhalmozás feszültségei és terhei másutt jelentkeznek, mint ahol keletkeztek. Az áthárítás érthető vállalatok, tőkék országok, régiók közötti viszonyra, továbbá a társadalmakon belüli osztályok közötti viszonyra is. Közvetítőként – főleg válság esetén – ott az állam. Ezek a viszonyrendszerek egymásba ágyazottak. Például, de nem kizárólag: a gyengébb régiókra való áthárítás a gyengébb vállalatokra való áthárítás formájában történik, ami az állami válságkezelés révén az államra, majd onnan a megszorítások révén a bérből, fizetésből élőkre száll, de történhet úgy is, hogy a gyengébb vállalat saját versenyképessége megőrzésének terhére saját dolgozóira hárítja (innen ered pl. a kisebb vállalatok feketepiaci foglalkoztatási gyakorlata).

Az alábbiakban az áthárítás globális szintjével foglalkozunk.

A tőkeértékesülés válsága akkor oldódik meg, ha a régi struktúrát lebontják, a régi tőkéket leírják (veszteség), és az újat kiépítik. Ehhez pótlólagos erőforrásokra van szükség. Ezt a jelenséget Angus Maddison kifejezésével Mandel, majd az ő nyomán Went és Szigeti „külső tényezőkből származó rendszersokk”-nak nevezi, arra utalva, hogy a hanyatló szakaszok és a válság belső („endogén”) tényezők eredője, az abból való felemelkedés azonban nem. Mandel a külső („exogén”) tényezők közé sorolja a háborúkat, a polgári forradalmakat, a sikeres ellenforradalmakat vagy az aranytermelés hirtelen megugrását. Bár a megfigyeléssel egyetérthetünk, véleményem szerint a kifejezés („külső rendszersokk”) megtévesztő, mert nemcsak a felemelkedés forrását, hanem hajtóerejét is a rendszeren kívülre helyezi. Holott a háborúkat végső fokon mindig gazdasági érdekek motiválják, a forradalmak és a rájuk következő ellenforradalmak a gazdaság működésének társadalmi hatásaiból következnek, az aranytermelés felszökését a magas aranyár serkenti stb. Maguk a sokkok tehát a rendszer működési zavaraiából, a válságból, az arra keresett válaszokból következnek, és ennyiben sem nem „külsők”, sem nem „sokkok” – még ha korábban nem integrált erőforrások bevonását idézik is elő. Ilyen jelzőket csak annyiban jogos használni, amennyiben megfelelünk a világgazdaság rendszerjellegéről, vagy tagadjuk a gazdasági viszonyoknak a felépítményi társadalmi viszonyokat meghatározó voltát.

Ezért helyesebbnek tartom az „áthárítás” kifejezést, amely a hierarchikus világgazdaság működésének elengedhetetlen, válságok idején egyaránt ható mechanizmusa – fellendülés és visszaesés –, és

¹ A cikk a 104210 sz. OTKA keretében folyó kutatás alapján készült.

mint ilyen, a tőkeáramlás (a termelés sajátos nemzetköziesedése) mértékében válik a világgazdaság mindennapjainak meghatározójává.

Az új technológiai paradigmára épülő új ciklus beindulásához (a veszteségek leírásához és az új beruházásokhoz) szükséges pótlólagos erőforrásokat a hierarchikus világrendben – már a kapitalizmus kezdeti, eredeti tőkefelhalmozást biztosító gyarmati formája óta – az erőfölény birtokában lehet megszerezni.

Az áthárítás többféle formát ölthet, jelentkezhetsz nyers katonai erő, versenyképességi előny, monopóliumhelyzet, politikai elnyomás vagy akár pénzügyi diktátum formájában.

Az áthárítás azonban a második világháború után, és különösen a transznacionális vállalatok dominanciájának kialakulásával, nagyjából spontán piaci mechanizmusokon keresztül zajlik. Az áthárítás szorosan összefügg a tőkeértékesülés extenzív és intenzív szakaszaival, azok mozgásával. A folyamat lényege, hogy a tőke (technológia) a fejlett régiókból (a centrumból) a kevésbé fejlett, alacsonyabb termelési (mindenekelőtt alacsonyabb bér-) költségű régiókba (perifériákra) áramlik, ott a termelés felfutását hozza létre, amelynek talaján nő az export. A periféria termékei pedig megjelennek a centrum piacain, ahol versenyt támasztva kiszorítják a termelőket, további termelékenységre, illetve tőkehatékonyság-növelő lépésekre kényszerítve őket. Az így megszülető termékek, technológiák ismét kifelé áramlanak, és így tovább. A periféria viszonylagos fejletlensége mindvégig megmarad, miközben fejlettségének abszolút szintje nő (egyenlőtlen fejlődés lehetősége). Mindehhez értékáramlási folyamatok is járulnak, amelyek sok formában (pl. a csereáramokon keresztül) a periféria nemzeti munkájának elszívását, vagy másképpen és általánosabban fogalmazva, az erősebb tőkék által a gyengébbektől profitelszívást eredményeznek.

Ez a „jövedelem-lecsapolás” a transznacionális világrendben folyamatos, adatokkal történő megragadása csak az egyes folyamatok alapos vizsgálatával lehetséges, egészében viszont alig.

A jelenség és a lényeg kapcsolatát a következő hasonlattal lehet jellemezni. Ha egy tó közepébe bedobunk egy követ, a hullámok koncentrikus körökben futnak a part felé, ahonnan visszaverődve elindulnak befelé, összeütközve a még mindig kifelé áramló, de egyre gyengébb hullámokkal. Csakhogy a tó közepébe újabb kő pottyán, így a kifelé haladó hullámok ismét erősödnek, miközben még a befelé haladó gyengébb hullámok sem ültek el. A kövek (a centrum innovációi) egyre hullanak a tó közepébe, az egymással szembe áramló hullámok egyre ütköznek, így végül a hullámok ritmusa eltűnik, s csak egy háborgó felszín látunk.

Bonyolítja a helyzetet az egyes országokban a feszültségek felhalmozódása miatt bekövetkező kormánypolitika-váltás, vagy a helyi (regionális) válságok, háborúk. Még inkább a braudeli értelemben vett hosszú (történelmi) ciklusok váltakozása, amelyek az egyenlőtlen fejlődés törvényszerűségére épülve egy régi (világ-)uralmi rendszert egy másikkal váltanak fel, a réginek kaotikus összevisszaságba torkollása árán. Jelenünkben az ázsiai régió, a BRICS²-országok, mindenekelőtt a hatalmas Kína felemelkedésével összefüggésben látszik az USA-központú status quo megrendülése. Az előbbi hasonlatnál maradván: újabb kő vagy kövek esnek a tóba, de már nem ott, ahová korábban hullottak, hanem valahol másutt. Egy (több) új centrum jelenik tehát meg, ahonnan koncentrikus körök indulnak ki. A tófelszín háborgása végképp kaotikusnak tűnik.

A globális „áthárítás” történhet (és történt) például háború (rablás) formájában, az eladósodás („eladósítás”), majd az adósságtörlesztéssel járó értékszívás formájában, valamint a pénzügyi felfúvódás

---

² A nagy piacú, gyors növekedést mutató feltörekvő országok elhíresült csoportja: Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrika.

révén, ami végül szintén eladósodáshoz vezet, és a legnagyobb terheket a továbbhárításra saját, erős nemzeti tőke híján képtelen (fél)perifériákra rója.

MORVA TAMÁS

A szocializmus helye a történelemben

Volt-e szocializmus?

Rozsnyai Ervin kritikus tudós volt, kíméletlenül bírálta minden fennállót, vitatkozott a szocialista rendszer dogmatikus védelmezőivel éppen úgy, mint opportunisták elhajlóival, elárulóival. Munkásságában az átmeneti korszak és a szocializmus *elméleti problémái és történelmi tapasztalatai* igen jelentős helyet foglalnak el. Terjedelmi korlátok okán Rozsnyainak csak a szocializmusról alkotott *elméleti felfogásával* foglalkozom, és Rozsnyai elvtárs nézeteivel szemben felvázolok néhány ellenvetést.

Rozsnyai Ervin már *A történelem kelepcei* című írásában (1993) az egyik fejezetben, „a Szovjetunió önfelszámolása” téma keretében foglalkozik a szocializmusra való átmenet és a szocializmus közötti határvonalak kérdésével, és azt a nézetét fejti ki, hogy a Szovjetunióban nem volt szocializmus, és a keleteurópai szocialista országokban is csak átmeneti korról lehet beszélni. Következő tanulmánykötete, melynek címe *Forradalmi és ellenforradalmi Szovjetunió* (1994) részletesen taglalja ezt a témát, és sokoldalúan, elméleti és történelmi érvekkel támasztja alá a szocializmus létét tagadó álláspontját. A „Mi a szocializmus és miért választja el átmeneti korszak a kapitalizmustól” című fejezet (i. m. 73–82. o.) hét pontban foglalja össze, hogy az átmeneti korszak miért nem tudott még átfejlődni szocializmusba. Erősen tömörítve a hét pont a következő érveket sorolja fel:

1. A kapitalizmus a legfejlettebb országokban sem készíti elő a szocializmus technikai bázisát, ezt a feladatot az átmeneti korszakban kell megoldani.
2. Az államosítás és a mezőgazdaság szövetkezeti átszervezése csak a tulajdon formai társadalmosítását valósítja meg, a valós társadalmosításhoz „a hierarchiát lebontó termelői öngazgatásra” van szükség.
3. „A fogyasztási javak viszonylagos korlátozottsága konkurenciaharcot szít az egyének között.” „A bér vagy más bérjellegű jövedelem az egyének magánemberi viszonyulását tükrözi saját társadalmukhoz.”
4. Abból kiindulva, hogy a fogyasztási cikkek áruformát öltenek és „a piac a konkurenciaharc mezeje”, a társadalom szereplői „saját különérdekeikért” harcolnak, és „a cél a fogyasztás maximalizálása”.
5. A „viszonylagos vállalati és vezetői önállóság... gazdasági elkülönültséget visz a formailag egységes állami tulajdonba”.
6. A termelőeszközök is árujellegűvé válnak, bár ezek az árújegyek „közvetettebbek és jóval halványabbak”.
7. A vállalati vezetők körében eluralkodhat a korrupció és a bürokratizmus, amely „közprédává változtatja a köztulajdont, újjászüli a termelőeszközök tőkejegyeit, pangásra ítéli a gazdaságot, felbomlásra a rendszert”.

Nem értek egyet a második pontban kifejtett véleménnyel, amely szerint az államosítás és a szövetkezeti átszervezés csak formai jellegű változás volna. E változások az első pillanattal kezdve tartalmi, lényegi jellegűek. Már kezdettől fogva munkások veszik át a gyárak irányítását, a szövetkezeti tagok választják a vezetőséget. Ennélfogva az esetek túlnyomó többségében nincs szakadék a vállalatok vezetői és munkásai között. Természetesen ez kevesebb, mint az öngazgatás, de ennek bevezetésé-

hez az egész kollektíva magasabb szintű társadalmi tudatára volna szükség, ami csak fokozatosan, magában a szocializmusban tud kialakulni.

Rozsnyai elvtárs a munkaerőt, amíg a pénzbeli munkabér rendszere fennáll, árujellegűnek tekinti, elmosza a határt a szocializmusbeli és a tőkés áruviszonyok között, nem lát minőségi különbséget a kétfajta árutertermelés között. A felsorolt hét pontból ötben a fő érv a szocializmus létének tagadására az áru- és pénzviszonyok fennmaradása miatt, amelyek „kereszteznek a munka szerinti elosztás elvét, és újratermelik a magántulajdonosi törekvéseket, az értéktöbblet-kiszajátítás »fű alatti« lehetőségeit, a restauráció csíráit” (269. o.).

Rozsnyai elvtárs tehát úgy véli, hogy bár a valóság több vonatkozásban „eltért a régebbi elméleti elgondolásoktól” (268. o.), Marxnak és Engelsnek azt az álláspontját, hogy a szocializmusban nem lesznek áruviszonyok, ma is érvényesnek kell tekinteni. A gyakorlat azonban másként alakult.

Lenin 1918-ban, a bankok és a nagyipar államosítása után számos új kérdéssel szembesült. Választ kellett adni többek között olyan kérdésekre: hogyan lehet megszervezni az állami számvitelt, nyilvántartást és ellenőrzést? Az adott körülmények között új elveket kellett bevezetni, olyanokat, amelyek felhasználják az áruviszonyokhoz kapcsolódó eszközöket, de kizárják az árutertermelésnek tőkés irányba való elfajulását.

A húszas, harmincas években többször felmerült, hogy itt az ideje a marxi alapelvekhez való visszatérésnek. A tervezésben és a gyakorlatban történtek is erre kísérletek (például a természetes mutatók számának felduzzasztása és az anyagi érdekeltség hozzájuk kapcsolása; az öt évre rögzített változatlan árak használata kettős tervezéssel és nyilvántartással; a gabona közvetlen cseréje ipari termékekkel stb.). Ezeknek a politikáknak azonban többnyire több hátrányuk volt, mint előnyük, míg az áruviszonyok, a vállalati önálló elszámolás, az értéktörvény figyelembe vétele pozitívan segítette a szocializmust.

Ezt a tapasztalatot általánosította Sztálin *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban* című munkájában. Egyrészt utalt arra, hogy a marxista elmélet nem azonosítja az árutertermelést a kapitalizmussal, másrészt felvázolta az áruviszonyok sajátosságait a Szovjetunióban. Cáfolja azt a nézetet, hogy az árutertermelésnek „minden körülmények között kapitalizmushoz kell vezetnie”. Megkülönbözteti az árutertermelés kategóriáinak formáját a lényegi tartalomtól, ezért írja: „a kapitalizmus régi kategóriáiból nálunk főként a forma, a külső megjelenés maradt meg, lényegükben azonban gyökeresen megváltoztak nálunk a szocialista népgazdaság fejlődése szükségleteinek megfelelően.”

Valóban, a szocialista tervgazdaság szegényebb lenne, ha lemondana arról, hogy ár- és bérpolitikával, az állami bank által a vállalatoknak és a lakosságnak nyújtott hitelekkel, az állami költségvetésből finanszírozott szociális juttatásokkal is segítse a népgazdasági tervben foglalt célok megvalósítását. Véleményem szerint tehát elesik az az érv, hogy az árutertermelés fennmaradása miatt a múltban nem volt szocializmus.

A tapasztalatok szerint a szocializmus jövőbeli második megjelenése az emberiség történelmének lényegesen hosszabb korszaka lesz, mint ezt korábban feltételeztük. A korábbi elképzelésekhez képest több időre van szükség, amíg végbemeget a nemzetek közötti gazdasági fejlettségi szintek kiegyenlítődése és a társadalmi tudat átalakulása.

BALTA CSABA

A kapitalizmusból való kiút és az árutermelés Rozsnyai Ervin munkásságában

A kapitalizmusból való kiút, az átmeneti korszak sajátosságainak elemzése egyesíti Rozsnyai Ervin „tanár úr” munkásságának gazdaságelméleti, történelmi, társadalomfilozófiai, ismeretelméleti (logikai) eredményeit. A megismerés útjában álló akadályokkal szemben a módszerként alkalmazott elméletre támaszkodott, többek között azokra az ismeretelméleti eredményekre, amelyekkel korábban ő maga gazdagította a marxista tudományt (korántsem függetlenül a társadalmi korkérdések megfejtésének igényétől).

Az átmeneti korszakban az alapvető termelőeszközök már nem a tőkés uralkodó osztály magántulajdonában vannak, de saját erejükből bővített újratermelésre képes közösségi viszonyok még nem léteznek.

Az átmenet még nem osztály nélküli, nem közösségi. A kapitalizmusból kivezető út azonban már elkezdődik, már folyamatban levőnek tekinthető. Már nem kapitalizmus, még nem közösségi termelés.

A munkásosztály ugyanis:

- 1) *uralkodó osztály*, amely közhatalomként és köztulajdonosként lép fel;
- 2) *dolgozó osztály*.

Mindkét minőségében a társadalmi munkamegosztás hierarchiáiból épül fel. (Az állam és a munkaszervezet egyaránt az aggyal és a testtel végzett munka, a vezetés feladatát ellátók és a végrehajtás feladatát ellátók, városiak és falusiak ellentétéből épül fel.) *Az uralkodó osztály ugyanazokból az elszigetelt magánegyénekből áll, mint a dolgozó osztály.*

A kapitalizmusnak (a teljes anyagi gazdagságot, beleértve *a munkaképességet is* áruként újratermelő társadalomnak) elemi gazdasági sejtformája a munkatermék kettőssége: az emberi szükségletet kielégítő áruformája és az áru egyenértékformája. E mögött az árutermelő munka kettős természete áll, s ebből következik a munkaerő áruként való újratermelésének és gazdasági felhasználásának kapitalizmusbeli módja, végső fokon a kapitalizmus újratermelését meghatározó minden lényeges törvényszerűség. Áru- és egyenértékviszonyok a kapitalizmusban és az átmeneti társadalomban egyaránt jelen vannak, *de ebből a folytonosságból (a különérdekűség folytonosságából) nem vezethető le az árutermelés átmeneten belüli sajátosságai.* A rendszer egyediségének visszatükrözése, előzményeitől való megkülönböztetése eltér a benne megjelenő viszonyok történelmi előéletének ábrázolásától (ez a történelmi és szerkezeti kifejtés megkülönböztetése). Ennek fontosságára Rozsnyai Ervin már *Az igazság paradoxonjai* című művében felhívta a figyelmet.

Marx és Engels az árutermelő munka kettős természetének egyszerűbb kifejeződéséből jutott el az összetettebb formákig, az egyszerűbb formák ugyanis elégtelenek a használati érték és az értéktermelés ellentétének kifejezésére. Csak a legfejlettebb pénzegegyenérték forma teszi lehetővé az áruforgalom és a tőkeforgalom ütköztetését, továbbá annak a titoknak a megfejtését, hogyan keletkezik az értéktöbblet. Klasszikusaink egy hosszadalmas kifejtés eredményeképpen jutnak el a kapitalizmusbeli munkaerő árujellegének megállapításához, miközben feltételezik a teljes társadalmi gazdagság áruformáját (beleértve tehát a munkaerőét is). Az átmenet kifejtése esetében a munkaerő áruvá válásának bizonyítása megelőzi a nála egyszerűbb formák magyarázatát, ha ugyanis a dolgozók munkaképessége a kapitalizmusbeli munkaerőáruval azonos gazdasági tartalmat hordozna, akkor kapitalista kizsákmányolásról és kapitalista magántulajdonról lenne szó, nem átmeneti társadalomról. Ha viszont megszűnne az árujellege, abban az esetben a terméke sem lehetne többé áru, ezért ez **már** nem len-

ne átmenet, hanem szocializmus. A szerkezeti forma gondolati felépítését ezért azzal a feltételezéssel kell kezdeni, hogy a munkásosztály **már** uralomra jutott, és **már** kisajátította az alapvető termelőszközöket, bár a munka megosztásának hierarchikus rendjéből **még** nem tudott kitörni.

Az átmenet viszonyai között a munkatermékek nem csak áruformát öltenek, hanem ezzel ellentétesen a tervszerű–arányos újratermelés elvont lehetőségét (azt a tulajdonságukat, hogy elvont lehetőség van azok közösségi elsajátítására) is magukban hordozzák. Rozsnyai Ervin az átmenetet ellentétes lehetőségek (a kapitalista restauráció és a termelés közösségivé válása) közötti harcként ábrázolta. A közösségi termelés majd annyiban válhat valósággá, amennyiben a dolgozók egyszer valóban hozzákezdenek a fogyasztás és a termelés közötti dologi társadalmi viszony személyes közvetítéssel való kiküszöböléséhez, a fogyasztó jóléte (igényei) által motivált és azt kiszolgáló tervezés és termelés megszervezéséhez. A lehetőség valósággá válása tehát döntően a dolgozó osztály egyes egyénektől független tudati feltételeitől függ. Eddig nem akadt munkás-paraszt hatalom, amely a tervszerűség elvi lehetőségét a maga teljességében gyakorlati valósággá váltotta volna. Rendre visszahanyatlottak az intenzív (termelékenységnövelésben, a munka- és energiamegtakarításban érdekelt) fejlődési korszak kapujából a tőkés restauráció folyamatába.

Rozsnyai Ervin szerint az árutermelésben megjelenő munkamegosztás következtében a dolgozó osztály átmenetbeli köztulajdona is magában foglal tulajdonlásbeli elkülönültségekre (társadalmi termékek és szolgáltatások magánelsajátítására) irányuló jegyeket és tendenciákat. A dolgozó uralkodó osztály önmagával való meghasonlása az átmeneti társadalmon belüli meghatározó osztályharc. Közvetítésre van szükség ahhoz, hogy a belső osztályösszeütközés a rendszer keretei között maradjon, mivel az uralkodó osztállyá vált dolgozó osztály érdeke automatikusan ütközik a gazdaságilag elkülönült dolgozók közvetlen érdekeivel, összekapcsolódásuk azonban (ellentétben a kapitalizmussal) nem automatikus. A munkáshatalom nem léphet ki sem az állami tulajdonból, sem az áruviszonyokból. Bár ezek kölcsönösen zavarják és gyengítik egymást, elkerülhetetlen az ellentétes formák egy rendszeren belüli összekapcsolása. Rozsnyai Ervin második NEP korszaknak nevezi azt a fejlődési szakaszt, amikor a dolgozó uralkodó osztály tömegdemokráciája fejleszti is, s egyúttal el is nyomja az áruviszonyokat: kibontakoztatja az árutermelés által ösztönzött gazdasági teljesítményt, de egyben el is nyomja az anyagi javak munka nélküli szerzésére irányuló törekvéseket.

VÍGH LÁSZLÓ

Szocializmus vagy átmenet?

„Az átélt történelmi tragédiából le kell vonnunk, nem szabad nem levonnunk azt a tanulságot, hogy az átmenti kor valódi természetének ismerete nélkül a válság elkerülhetetlen, a leküzdésére irányuló intézkedések pedig, még ha jóhiszeműek is, ösztönösségük miatt ellentétesek a kitűzött céllal, és a restauráció kezére játszanak. Az átmenet szocializmussá való átkeresztelése elárulja, megszakadt ezen a ponton a tudatosság, elbizonytalanodott a társadalmi cselekvés célszerű megszervezése” (Rozsnyai Ervin: Miért kell nevén nevezni? Budapest, 2007, 241. o.).

A marxi értelemben vett szocializmusnak, mint a kommunizmus alsó fokának két döntő sajátossága van: az első hogy **nem árutermelő társadalom**. A kommunizmust, annak mind alsó, mind felső fokát az különbözteti meg a kapitalizmustól, mint az általános árutermelés társadalmától, hogy a társadalom tagjai közötti dologi közvetítést felváltja a közvetlen érintkezés, a közvetett társadalmiságot, az árutermelést a közvetlen társadalmi termelés, vagyis a **közösségi társadalom**. A másik döntő sajátosság, hogy a szocializmusban **már nem létezik az állam**, mint elidegenült apparátus, hanem a társada-

lom tagjai közvetlenül szabályozzák társadalmi viszonyaikat, vagyis megvalósul a társadalmi öngazdálkodás. **Az állam elhalásának feltétele az osztályok megszűnése.** Ebben az értelemben az olyan kifejezések, hogy „szocialista árutermelés”, vagy „szocialista állam” értelmetlenek és önellentmondásosak. Persze feltételezhetjük, hogy Marx tévedett a felsorolt alaptéziseiben és a történelmi tapasztalatok alapján az utódok a szocializmus építése során korrigálták ezt a tévedést. Ha azonban Marx ezekben tévedett, akkor nagyon nagyot tévedett, vagyis az egész marxi életmű koncepcionálisan hibás.

Valójában éppen a történelmi tapasztalatok bizonyítják a marxi nézetek helyességét. Évtizedeken keresztül létezett egy olyan történelmi kísérlet, ami gyakorlatilag bizonyította, hogy lehetséges a szocialista társadalom felé haladás, és sajnos negatívan éppen a bukás támasztja alá, hogy nem volt szocializmus, csak átmenet. **Az időleges vereségben kulcsszerepet játszott az átmenet szocializmussá történő átkeresztelése,** ami semmi mást nem jelent, mint a kapitulációt. Azzal, hogy a párt deklarálta, hogy a szocializmus megvalósult, megszűnt a törekvés, hogy ebbe az irányba kell mozogni, mert ha az iránytű elvész, biztos a bukás. **Az iránytű pedig a közösségi és az elidegenült viszonyok közti mindenkorai különbségtétel, vagyis az átmenet valódi természetének a megértése. Rozsnyai Ervin ezen a téren végzett munkásságának éppen az a jelentősége, hogy maximális elméleti tisztánlátás mellett, a marxizmus klasszikusaira támaszkodva, a történelmi tapasztalatokat általánosítva fejlesztette tovább a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet, az átmeneti társadalom koncepcióját.**

A kapitalizmus megdöntésével nem hozható létre egy csapásra a szocializmus, mint a kommunizmus alsó foka. Különösen igaz ez, ha a forradalom egy elmaradott országban győz, mint ahogy ez ténylegesen meg is történt. A feladat az öröklött társadalmi munkamegosztás megszüntetése. A szocialista átalakulás specifikuma, hogy a szocializmus csírái nem alakulnak ki a megelőző társadalom méhében, mint a korábbi formációváltások estében, ezért az átmenetnek a feladata, hogy minőségileg új társadalmat építsen fel a készen talált bázison. „Amíg ez a folyamat le nem zajlik, addig fennáll a veszély, hogy a munkamegosztás felső szintjei elidegenednek az alsóktól, a vezetők kiváltságokra tesznek szert, és az újratermelődő társadalmi egyenlőtlenségek megrögzítik a magánemberi elkülönültséget” (uo. 41. o.).

A közösségi társadalom felépítését, amely a munkásosztály objektív érdeke, olyan társadalmi feltételek között kell megvalósítani, amelyet hierarchikus társadalmi munkamegosztás, viszonylagos magánemberi elkülönültség és ezeknek megfelelő érdekviszonyok jellemeznek. Ezek miatt a termelési eszközök állami tulajdonba vétele semmiképpen sem jelenti, hogy a közösségi társadalom megvalósult. Amíg ki nem alakulnak a hierarchikus társadalmi munkamegosztás lebontásának anyagi és társadalmi feltételei, addig a munkásosztály tagjainak jelentős része is magánegyénként viszonyul a köztulajdonhoz. Az átmenetet az különbözteti meg a szocializmustól, hogy még kettős természetű, az egyes munkás közvetlen anyagi érdekei ütköznek a távlati érdekekkel. Ahhoz, hogy ez a kettősség megszűnjön, hogy az átmenet előre mozogjon az szükséges, hogy lebontsák a társadalmi hierarchiát és a tömegek saját maguk ellenőrizzék társadalmi életfolyamataikat. Ez azonban csak tudatos tevékenység eredményeként alakulhat ki, amelyben **a politikának döntő szerepe van.** A spontaneitás nem vezethet a szocializmus felé, éppen az érdekek kettős természete miatt. A forradalom vezérkarának kell megszervezni a tömegeket és felkarolni azokat a kezdeményezéseket, amelyek a szocializmus felé mutatnak.

Rozsnyai Ervin elméleti hozzájárulása – a Lenin által is hangsúlyozott – átmenet sajátosságainak a feltárásához az átmenet két szakaszának a megkülönböztetése. **Az első szakasz, a NEP,** aminek funkciója az volt, hogy a polgári formákat (államkapitalizmus, koncessziók, terményadó) felhasználta a

szocializmus építése érdekében. A NEP lezárulásával, amikor a szövetkezetesítés befejeződött úgy tűnhetett, hogy végleg sikerült a burzsoáziát legyőzni, azaz a szocializmus megvalósult. Valójában azonban a termelőerők fejletlensége és az öröklött társadalmi viszonyok miatt ez korántsem következik be. Az áruterelés fennmarad, sőt még erősödhet is. Ez a talaja a „szocialista áruterelés” koncepcióknak. Ilyen feltételek mellett a „fennmaradó hierarchikus munkamegosztás újratermeli a burzsoá viselkedésmintákat, ezek pedig, ha nincs megfelelő ellenállás velük szemben, restaurációs folyamatokat indítanak el, és előkészítik a burzsoá tulajdon és osztály újjászületését” (90. o.). **Valójában tehát ez az átmenet második szakasza**, amelyben létezik az áruterelés polgári tulajdon nélkül. A második szakaszban, „ahol már nincs polgári tulajdon, az állam a piaci viszonyokat igyekszik felhasználni abból a célból, hogy az elosztást végül ne a piac vagy a munkamegosztásban betöltött hely, hanem a teljesítmény szabályozza” (90. o.). **Mindkét szakaszban közös, hogy éppen a piaci viszonyok felhasználása egyszerre segíti elő a szocialista fejlődést és kapitalista restaurációt.** A második szakaszra ugyanúgy jellemző a „ki kit győz le”, mint az elsőre, csak az osztályharc frontjai sokkal kevésbé világosak, mint az első szakaszban. Amennyiben az átmenetet szocializmusnak minősítjük, nem beszélhetünk osztályharcról, legfeljebb a külső ellenséggel szemben. Az átmenet első szakaszában még világosabbak a frontok. Amikor a szocialista irányú fejlődés előrehalad, megsemmisítve a burzsoáziát, mint osztályt, fokozódik az ellenállás a korábbi burzsoázia és az új kistulajdonosok, vagy már nem is olyan kistulajdonosok részéről. Ezért nem szűnik meg az osztályharc magában az átmeneti társadalomban! Ha az áruterelés terjeszkedik, ami elkerülhetetlen bizonyos értelemben, éleződni fog az osztályharc is ha „a forradalmi hatalom” elmulasztja a tömegek megszervezését a magérdekeket szükségképpen erősítő tendenciák ellen. „Akkor a gyarapodó burzsoá elemek egyre szervezetten fogják ’féloldalas’ osztályharcban támadni a szocializmus gyengülő hadállásait” (139. o.). A vezető pártok azonban az áruterelés kiterjesztésekor egyoldalúan az értéktörvény gazdasági, ösztönző oldalára fordították a figyelmüket, és megfélemlítettek a politikai oldalról. A gazdaság elsőbbséget kapott a politikával szemben, és ez az ökonomizmus végül a hatalom osztálytartalmának észrevétlen megváltozását eredményezte. A keletkező szocialista kispolgárság magához ragadta a hatalmat.

A helyes elmélet fegyver a munkásosztály és annak élcsapata kezében, helyes elmélet nélkül viszont marad a sodródás, aminek szükségszerű következménye a bukás. Az, hogy a mindenkori formák automatikusan szocialistának minősülnek azt a veszélyt rejtik magában, pontosabban szükségszerűen azt eredményezi, hogy a fejlődés teljesen spontánna válik, és újra visszajön, nyakunkba zúdul megint a régi szemét. „Az elméleti tudatosság a szocialista irányú cselekvés előfeltétele, nem elégséges, de mindenképpen szükséges előfeltétele” (207. o.).

SIMOR ANDRÁS

Rozsnyai Ervin verseiről

Rozsnyai Ervin verseinek legteljesebb gyűjteménye *A Virágok Terén* címmel jelent meg 2010-ben, a Z-könyvek sorozatban, Összegyűjtött versek alcímmel. A kötet évszámmegjelöléssel nem könnyíti meg az elemző dolgát, egyetlen vers alatt, az 1956-ban meggyilkolt Kalamár József emlékére írt versekhez tartozó lábjegyzetben utal arra, hogy az itt közölt módosított szöveg őse 1957-ben született. Rozsnyai személyesen sem nyújtott több információt a versek születéséről, azokat e-mailen küldte el „zöngemény” témamegjelöléssel, és mivel valódi, hiteles versek voltak, többségük folyamatosan meg is jelent az Ezredvég hasábjain.

A kötetben szereplő versek azt sugallják, hogy az összegyűjtött versek tetemes része 1989 után, az elmúlt két évtizedben született. Nem választhatók el mereven a politikus Rozsnyai munkáitól, aki arra keresett választ számos művében, hogy a szocialista irányultság megőrzése helyett miért győzött végül a kapitalista restauráció fenyegető lehetősége, és hogyan élesztette fel az utóbbi a neofasizmus ordas rémét. A kötet első ciklusának első verse egy olyan kiváló epigramma, amely méltán szerepel majd számos antológiában:

*Ez volt az életem:
két karéj fasizmus között
egy vékony szelet sült hús.
Az is odakozmált.*

(Szendvics)

A versek egy olyan marxista életérzését tükrözik, aki nem áltatta magát illúziókkal abban a történelmi helyzetben, amikor „a tegnapelőtt leült a mának asztalához felfalni holnapunkat”. A versírás fegyelme, nemegyszer a választott, olykor tudatosan nehéz formák biztonságos, ne féljünk a szótól, mesteri módon történő megvalósítása a szembeszállás eszköze lett az összegyűjtött versekben. Példaként idézhetjük a *Kálmán király* című verset, amely öt szakaszon át, bravúrosan rímelve a Kálmán névre, a jelen nem éppen örvendetes látványainak összegzése után így fejeződik be:

*Szavad a pusztáké,
törvényed a máglyán –
rendet kéne tenni,
könyves király, Kálmán!*

(Kálmán király)

Rozsnyai hasonlóképpen talál rá az iróniára, mint társai és elődei, Ladányi Mihály, Györe Imre. Az írónia nála is a hiteles optimizmus, vagy talán pontosabban: a magát meg nem adó ember válasza a joggal kétségbeejtő helyzetre, amikor nem tudni, hogy a bujdosó ünnep mögöttünk hever egy gödörben, vagy előttünk parázslik valahol. Versében Főnix Adolf pillantása kémlélőn fut az orosz sztyeppén, ukrán mezőn, és ilyen beszéd böffen belőle. „Na ugye mégis én nyertem meg a háborút!”

Versei közül hozzám legközelebb azok állnak, amelyek elmúlt időkbe, felidézett költők élethelyzeteibe rejtik saját életérzését, mint például a *Csokonai* vagy a *Schiller Frigyes köszönti a tizenkilencedik századot* című vers. Az utóbbi befejezését idézem:

*Az ezredvégi nagy szeánszon
hívom a költő szellemét:
„Mester, merre van az az álom?
Az a dal hallható-e még?”*

(Schiller Frigyes köszönti a tizenkilencedik századot)

Az összegyűjtött versekből maradandó értékű válogatott verseket lehetne összeállítani, elhagyva az ismétlődő, kevésbé sikerült írásokat. Egyik versében Rozsnyai Ladányival beszélgetve a költőelődöt kérdezi, összes verseit, vagy válogatott verseit írja, és megnyugtatta a válasz, hogy nem lehet rögtön

a válogatott verseket írni. Az utókor feladata, hogy a válogatott versek felmutatásával őrizze Rozsnyai költői életművének vitathatatlan értékeit.

DALOS GYÖRGY

Tartás és magatartás

Rozsnyai Ervin személyiségéről

(Részletek)

1965 nyarán a BM III/III. Csoportfőnöksége részletes ütemtervet dolgozott ki különféle ellenzéki személyek tevékenységének korlátozására. Elsőként július 29-re Ladányi Mihály költőt idézték be, majd a következő napokban foganatosítandó tanúkihallgatások alapján őt és Imre Katalin irodalomtörténészt – így az ütemterv – „előreláthatólag augusztus 6-án rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítjük”. Ebben az az érdekes, hogy a név szerint felsorolt tanúknak a jelek szerint semmilyen szerepet nem szántak az előre kész döntés alátámasztásában. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy ugyanezekben a napokban – nyilván az akkortájt hirdetett „kétfrontos harc” jegyében Vásárhelyi Miklós újságíró, Erdős Pétert, a Szerzői Jogvédő Hivatal csoportvezetőjét és Dr. Göncz Árpád tisztviselőt várták hasonló céllal a Gyorskocsi utcába.

Az Imre Katalin augusztus 6-án történt figyelmeztetéséről készült rendőri jelentés nevezett irodalmi kapcsolatait is felsorolta, ami arra utalt, hogy a hatóság további eljárásokra készül. S valóban: 1966. január 11-ére a belügyminiszter jóváhagyásával beidéztek a listáról kiválasztott Galabárdi Zoltán és Tabák András író, valamint Rozsnyai Ervin tanársegéd, Bp. VI. Eötvös utca 2. sz. alatti lakost. Ezen a napon ők is megkapták a rendőri figyelmeztetést, ám ügyükben nem vesződtek tanúkihallgatásokkal, hanem, mint a titkos javaslatból kiviláglik, „az előzőleg felterjesztett anyagokra”, értsd feljelentésekre, lakás- és telefonlehallgatási jegyzőkönyvekre hagyatkoztak. Amit viszont a belügyi anyagokból nem tudhatunk meg, hogy az 1965 nyarán beindított eljárásorozat nem szűnt meg a rendőri szakznál. A szabadfoglalkozású, verseiből élő Ladányi Mihályt néhány nappal a szankció után becitálták a Művelődésügyi Minisztériumba és egyéves publikációs tilalommal sújtották. Imre Katalinnak el kellett hagynia munkahelyét, az Irodalomtörténeti Intézetet, s nem sokkal az ő kirúgása után Rozsnyaiéra is sor került. Az ő esetében a két esemény közötti összefüggést egy későbbi forrás egyik mellékmondata teszi nyilvánvalóvá. Eszerint „intézkedésünkkel párhuzamosan, szignalizálásunk alapján elbocsátották az Iparművészeti Főiskola marxista tanszékéről” – közli a jelentés, amely mellesleg eléggé érzéketlenül Rozsnyai magyarosítás előtti vezetéknévét is közli.

+ + +

Ami velem történt, arról többször írtam már és nem is akarom fényezni magam, annál inkább Ervin bátorságáról beszélni. Ő ugyanis – kizárt párttagként, elbocsátott filozófusként, ahogy akkoriban mondták, marginális értelmiségiként – lejárta a lábát, hogy pénzt gyűjtsön nekem és orosz feleségemnek, Rimmának. Ügyünkben még Heller Ágneshez is elment, noha Lukácsot és tanítványait ki nem állhatta, és így a vizit az ő részéről nagyobb gesztus volt, mint a hatósággal való szembekerülés. Mert persze a BM-nek is feltűnt Ervin mozgolódása, behívták, izgatási eljárással fenyegették. Ekkor megpróbálta mérsékelni magát, hiszen volt veszíteni valója: feleségével, Matilddal együtt két gyerekről, Andrásról és Katiról kellett gondoskodnia. Életszínvonalunk egyetlen dologban különbözött markánsan, és ez feltűnt neki: a Lenin körúton nem volt fürdőszoba. Így hozta a sors, hogy két éven át szombat délelőttként az ő lakásukban fürödtünk. Ha valami miatt késtünk, képes volt átjönni és

szemüvege mögül elővillanó gunyoros szigorúsággal figyelmeztetni a tisztálkodás fontosságára, amely nála – mint minden – szintén a forradalmi erények közé tartozott.

Nekem, aki akkor még csak tanultam a kívülrekerülést, hallatlanul imponált a tisztas szegénysége, izoláltsága, kommunista Diogenészként szűk körben terjesztett hatalmas tudása és fenntartás nélküli eszmehűsége. Utólag megrendülten olvasom a belügyi anyagban, hogy sorsunk láttán rajta is erőt vett az erkölcsi felháborodás, és a poloska tanúsága szerint igencsak vérmes mondatokra ragadtatta magát, hadd idézzem, mert éppen vakmerőségében, esztelenségében elragadó a szöveg: „Bármenynyire tehetségesek is elvtársaink, ez a helyzet megfojtja őket és darabokra szaggatja tehetségüket. Egyszerűen úgy lehetne fogalmazni: miért kötik magukat a legális keretekhez, holott ezekben a keretekben a kort lehetetlen kifejezni... Eljutottam odáig, hogy elég a dumából, az agyamra megy...” És elindult partnert keresni, izgató szövegek gépi sokszorosítására – a szamizdat szó Magyarországon akkor még ismeretlen volt. Azt hiszem, Galabárdi Zoli beszélte le a veszélyes vállalkozásról.

Az engesztelhetetlen, konspiratív attitűd már-már gyerekes, anarchista pimaszsággal párosult nála. Néhány kupica pálinka után – kevés embert ismertem, akivel jobban lehetett inni – kissé spiccesen maga költötte gúnydalocskákat dúdolt, például a „Ggye eta ulica” kezdetű orosz románc dallamára: „Hol az a kormány és hol az a párt?/ Hol az a párt, amely nekünk nem árt?” És ebben benne volt sohasem titkolt zsidósága, slemilsége, s az, ami a szellemében leginkább megfogott: a pátosz és a gúny robbanékony elegye. Amikor azt a témát adtam rövid előadásomnak, hogy „Tartás és magatartás”, erre a kettősségre gondoltam. Tartás az, hogy az ember mer olyan lenni, amilyen, magatartás pedig, hogy ezt élni is tudja, s van hozzá elég ereje, mersze, kedvessége és szuverén derűje. Mindez megvolt Ervinben.

Útjaink a hetvenes évek közepétől szétváltak – én változtam meg, távolodtam el fokról fokra forradalmár önmagamtól. Nehéz, fájdalmas művelet az ilyesmi, hiszen hogyan is lehetne veszteség nélkül kiheverni testi azonosságunkat azzal a lényel, akivel már alig értünk egyet valamiben. Veszteség nélkül nem lehet megúszni. Mint Balázs Béla mondja: „Mert minden út és minden végtelen/ és mindig elhagy valamit a lélek,/ cserélve utat úttal untalan”. Közben az ember mind távolabb kerül az erősektől, a szilárdaktól, akik, ha magukra maradnak is, legalább önmaguk maradnak. Ott vannak elevenen vagy holtan irigylésre méltó példaként, hűtlenségünk eleven bizonyítékaként, félévszázaddal később is szembejönnek velünk az Eötvös utca és a Király utca sarkán, némán köszönnek, és közben mindentudóan bólogatnak, szarkasztikusan mosolyognak.

– o –

Három dokumentum a nemzetközi civilmozgalmak radikalizálódásáról

Az elmúlt válságos évek során az egész Földünk haladó és baloldali civilmozgalmait egyesítő **Szociális Világforum** (SZVF) mozgalom radikalizálódott, igaz közben némileg szűkült a bázisa és a lendülete. A határozottan antikapitalista irányú változást a mozgalmak közgyűlésének 2013. évi márciusi, **tuniszi deklarációjának közzétételével** illusztráljuk.

Benyik Mátyás, az ATTAC Magyarország Egyesület elnöke, a több mint húsz kisebb-nagyobb szervezetet összefogó Magyar Szociális Fórum Hálózat (MSZF-H) szervezője, egy 2005. évi budapesti nemzetközi tanácskozáson vetette fel a Kelet- és Közép-európai Szociális Fórum összehívásának szükségességét. Javaslatát azzal indokolta, hogy a térségnek egyrészt sajátos, félperifériás a helyzete Európában, másrészt az Európai Szociális Fórum mozgalomban nem kap elég figyelmet ez a szociálisan

súlyos helyzetbe került régió és ezért fasisztoid tendenciákkal küzd. 8 évi előkészítés után, 2013 májusában, osztrák barátaink segítségével sikerült megszervezni a tanácskozást. **A második dokumentum, melyet közreadunk, a Bécsben nemrég megtartott Kelet- és Közép-európai Környezetvédelmi és Szociális Fórum (KKKSZF) nyilatkozata**, melyben a jelenlevő szervezetek egységesen az előbb említett tunéziai deklaráció kapitalizmusellenes vonalához csatlakoztak. E dokumentum megszületésében a Marx Károly Társaság ott jelenlevő tagjainak kezdeményező szerepük volt.

Mindeközben a korábbi Európai Szociális Fórum (ESZF) mozgalom, mely néhány évvel ezelőtt még százezreket vitt Európa utcáira, egyre inkább elvesztette összefogó erejét. Az új típusú (pl. occupy) mozgalmak sem csatlakoztak hozzá. Az Európai Balpárthoz közelálló civilszervezetek ezért a mozgalom formai megújítását kezdeményezték. Az ún. **Alternatív Csúcsot** 2013 júniusában tartották Athénban. A koncepció lényege az volt, hogy az ún. csúcsertekezleten pártok, szakszervezetek is csatlakozzanak a civilekhez. Ez az útkeresés egyben tartalmi különbséget is takar: a világmozgalomtól eltérően az európai civilmozgalmakban egyelőre továbbra is a kapitalizmus megreformálásában, a jóléti állam újratemtésének lehetőségében bízó erők vannak többségben. Irányultságát az Alternatív csúcs Manifesztuma jellemzi. E dokumentum szerint: „A legsürgetőbb elsőbbség számunkra az egyenlőségen, szolidaritáson és a valódi demokrácián alapuló Európa létrehozása.” A dokumentum ezt négy pontban bontja ki: 1) Véget kell vetni az adósrabszolgaságnak. 2) A környezettudatos és szociális Európa felé: szorítsuk vissza a megszorító politikát! 3) A demokratikus gazdaságért: a bankok a közérdeket szolgálják! 4) Jogokat mindenkinek: mondjunk nemet a szegénységre és a megélhetési bizonytalanságra. Ez láthatóan haladó baloldali, de frontálisan nem kapitalizmusellenes program. Az a szó, hogy kapitalizmus, nem szerepel a manifesztum szövegében. **A harmadik, rövidítve közlésre kerülő dokumentum a kelet-európai civilrésztvevők kritikai értékelése az Alternatív Csúcsról.** Téréségünk poszt-szocialista országainak civilküldöttei Athénban a kelet-európai antifasiszta munkacsoportban (Prágai Tavasz 2.) tömörültek, s ebben a keretben írták le a véleményüket.

A három közölt dokumentum politikai nyilatkozat, kompromisszumok révén születtek. Nem kommunista pártok programszerűen következetes anyagai, de jól mutatják, hogy az elhúzódó globális válság körülményei között a haladó mozgalmak aktíváinak egyre szélesebb körei felismerik: a kapitalizmus királysága meztelen, lelepleződött, nem tudja megoldani korunk égető problémáit.

F. P.

A Szociális Világforum (SZVF) Szociális Mozgalmak Közgyűlésének nyilatkozata

(Tunisz, 2013. március 29.)

Azért gyűltünk itt össze, hogy elismerjük a Maghreb-Mashrek (Észak-Afrikától a Közel-Keletig) népeinek alapvető hozzájárulását az emberi civilizáció kialakításához. Megerősítjük, hogy a dekolonizáció továbbra is a legnagyobb fontosságú kihívás marad az elnyomott népek, a világ szociális mozgalmi számára.

Az SZVF folyamatban a Szociális Mozgalmak Közgyűlése az a hely, ahol sokféleségünkben összejövünk, hogy kollektív terv szerint közös harcot vívjunk a kapitalizmus, a patriarchátus, a rasszizmus, a diszkrimináció és az elnyomás minden formája ellen. Eddigi közös tevékenységünkkel már némi haladást értünk el különösen Latin-Amerikában, ahol képesek voltunk hatni a neoliberais szövetségre,

és több olyan alternatívát hoztunk létre, amely az igazságos fejlődést testesíti meg, s valóban megbecsüli a természetet.

Valamennyi kontinens népei együtt harcolunk a tőke uralma ellen, amely a gazdasági haladás és a politikai stabilitás illuzórikus ígéretei mögé rejtőzik.

Jelenleg keresztútnál vagyunk, ahol a retrográd és konzervatív erők meg akarják állítani a két éve a Maghreb-Mashrek régióban felkelésekkel kezdődött folyamatokat, amelyek segítettek megdönteni a diktatúrákat és ellenszegültek a népekre erőszakolt neoliberális rendszernek. Ezek a felkelések a világ minden kontinensére átterjedtek, ösztönözték a felháborodást és a közösségi terek elfoglalását.

A népek világszerte szenvednek a kapitalizmus súlyosbodó mély válságának hatásaitól. A kapitalizmus ügynökei (bankok, transznacionális korporációk, média-konglomerátumok, nemzetközi intézmények és kormányok, a neoliberalizmus cinkosai) a profitjaik növelésére törekuszenek, ennek érdekében avatkoznak be, neokolonialista politikát alkalmaznak.

Háborúk, katonai megszállások, neoliberális szabadkereskedelmi egyezmények és "megszorító intézkedések" fonódnak össze a gazdasági csomagokkal, amelyek privatizálják a közjavakat, a közszolgáltatásokat, megnyirbálják a béreket és a jogokat, növelik a munkanélküliséget, gondozási munkával túlterhelik a nőket és pusztítják a természetet.

Az ilyen politika erősen hat Észak gazdagabb országaira is, fokozza a migrációt, a kényszerű kivándorlást, a kilakoltatásokat, az eladósodást, a társadalmi egyenlőtlenséget, mint Görögországban, Cipruson, Portugáliában, Olaszországban, Írországban és Spanyolországban.

E folyamatok újra megerősítik a konzervativizmust, többek között az uralmat a nők teste és élete felett. Ezen túlmenően a „zöld gazdaság” bevezetését erőltetik, mint a környezeti és élelmiszerválság megoldásának eszközét, de ez a politika valójában nem csak súlyosbítja a problémákat, hanem az élet és a természet áruvá változtatásához, privatizálásához és pénzügyi szempontok alá vetéséhez vezet.

Elítéljük a népi lázadások egyre vehemensebb elnyomását, a szociális mozgalmak vezetőinek legyilkolását, harcunk és javaslataink kriminalizálását!

Kijelentjük, hogy a népnek nem szabad tovább fizetniük ezért a rendszerválságért! A tőkés rendszeren belül nincs megoldás! Megerősítjük elkötelezettségünket, hogy itt Tuniszban egy olyan közös stratégia kikovácsolása céljából jöttünk össze, amely a kapitalizmus elleni harcunkban fog vezérelni bennünket. Mi – mint szociális mozgalmak – a következőkért küzdünk.

- **Harcolunk a transznacionális társaságok és a pénzügyi intézmények (IMF, Világbank és WTO) ellen,** amelyek a kapitalista rendszer fő ügynökei, privatizálják az életet, a közszolgáltatásokat és az olyan közjavakat mint a víz, a föld, a vetőmagvak és az ásványi kincsek, emellett gerjesztik a háborúkat és az emberi jogok megsértését. A transznacionális társaságok kizsákmányolják környezetünket, ezzel veszélyeztetik az életet és a természetet, kiszipolyozzák földjeinket, genetikailag módosított magvakat és élelmiszereket hoznak létre, megfosztják az embereket az élelemhez való joguktól és pusztítják a biodiverzitást.

Küzdünk a törvénytelen és szégyenletes adósságok eltörléséért, amelyek ma a nép feletti uralom, az elnyomás, a gazdasági és pénzügyi fojtogatás globális eszközei. Elutasítjuk a szabadkereskedelmi egyezményeket, amelyeket az Egyesült Államok és a transznacionális korporációk kényszerítenek ki. Állítjuk, hogy lehetséges másfajta globalizáció a népek közreműködésével, olyan, amely minden emberi lény szolidaritásán és mozgási szabadságán alapul.

- **Harcolunk az éghajlati igazságosságért és az élelmiszer-szuverenitásáért,** mert tudjuk, hogy a globális klímaváltozás a kapitalista termelési, elosztási és fogyasztási rendszer terméke. A transz-

nacionális korporációk, a nemzetközi pénzügyi intézmények és az őket szolgáló kormányok nem akarják csökkenteni a melegházi gázok mennyiségét. Mi elvetjük az ún. „zöld gazdaságot” és a klímaválság olyan hamis megoldásait, mint a bioüzemanyagok, a genetikailag módosított szervezetek, a karbongázok piacán pl. a REDD (Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation = az erdőirtásból és az erdőrombolásból adódó kibocsátás csökkentése). Ezek a módszerek a haladás hamis ígéreteivel hálózják be az elnyomított népeket, miközben privatizálják és áruba bocsájtják az erdőket és a földterületeket, amelyeken ezek a népek évezredek óta éltek.

Védelmezzük az élelmiszerszuverenitást és támogatjuk a fenntartható paraszti mezőgazdaságot, amely valódi megoldás az élelmiszer- és klímaválságokra, ezen túlmenően magában foglalja a hozzáférést a földhöz mindenki számára, aki megműveli. Ezért ezúttal felhívást teszünk közzé a tömegek mozgósítása, a földrablás leállítása és a parasztok helyi harcainak támogatása érdekében!

- **Harcolunk a nőekkel szembeni erőszak ellen,** amely gyakori a katonai megszállás alatt álló területeken, de az olyan nőket érő erőszak ellen is, akiket a társadalmi harcokban való részvételük miatt kriminalizálnak. Küzdünk a nőkön elkövetett otthoni és szexuális erőszak ellen, ami azzal függ össze, hogy nem ismerik el a testük és tudatuk szuverenitását, tárgyknak vagy árunak tekintik őket. Szembeszállunk a nőekkel, lányokkal és fiúkkal folytatott kereskedelemmel.

Védelmezzük a szexuális sokféleséget, a nemi önmeghatározás jogát és ellenzünk minden homofóbiát, szexista erőszakot.

- **Harcolunk a békéért, a háború, a gyarmatosítás, a megszállások és a földjeink militarizálása ellen.** Elítéljük az emberi jogok védelméről és a fundamentalizmus elleni harcról szóló hamis szövegeket, amellyel gyakran olyan katonai megszállásokat indokolnak, mint amilyen bekövetkezett Haitin, Líbiában, Maliban és Szíriában. Védelmezzük a népek jogát a szuverenitáshoz és az önmeghatározáshoz, mint Palesztinában, Nyugat-Szaharában és Kurdisztánban.

Elítéljük az idegen katonai támaszpontok létesítését, melyek konfliktusok szítását, a természeti erőforrások uralását és kirablását, diktatúrák támogatását szolgálják a különböző országokban.

Küzdünk a szakszervezetek, a szociális mozgalmak, a civilegyesületek és a békés ellenállás más formáinak szervezkedési szabadságáért. Erősíteni akarjuk a népek közötti szolidaritás olyan eszközeit, mint a bojkott, a tőke kivonás és a szankciók Izraellel szemben. Küzdünk a NATO ellen, minden nukleáris fegyver betiltásáért.

- **Harcolunk a tömegtájékoztatás demokratizálásáért és az alternatív média megteremtéséért,** ami alapvető jelentőségű a kapitalista logika megdöntéséhez.

Harcaink története és az utcákra vonult nép ereje ösztönöz bennünket. A Szociális Mozgalmak Közgyűlése felhív, világszinten koordinált akcióra mozgósít minden népet egy globális akciónapon, melynek időpontját később határozzuk meg.

Világ szociális mozgalmi! Haladjunk a globális egység felé, hogy szétzúzzuk a kapitalista rendszert!

Véget kell vetni a kizsákmányolásnak, a patriarchátusnak, a rasszizmusnak és a gyarmatosításnak! Éljen a forradalom! Éljen a népek harca!

Forrás: <http://transform-network.net/blog/blog-2013/news/detail/Blog/declaration-of-the-social-movements-assembly-in-tunis.html>

A Közép- és Kelet-Európai Szociális és Környezetvédelmi Fórum közös nyilatkozata

A jelen dokumentumot aláíró több mint harminc közösségi társadalmi szervezet 12 európai országból, 2013. május 2. és 5. között háromnapos szociális és környezetvédelmi fórumot tartott, amely a Porto Alegre-i karta elvein alapult és követte az Európai Szociális Fórum felhívását. A viták és a mérlegelések eredményeként az alábbi következtetésekre jutottunk.

A válságban lévő neoliberális kapitalizmus uralma alatt súlyosan romlottak a közép- és kelet-európai országok lakosságának életkörülményei, komolyan károsodott kultúrája, gazdasági helyzete, társadalma, környezetünk is. Ez a következménye a kormányzó pártok neoliberális politikájának.

Az ipar, mely valaha a gazdaság hajtómotorja volt, visszesett még a legtöbb olyan ágazatban is, amely versenyképes lehetne a nyugati piacokon. A közép- és kelet-európai országok a fejlett kapitalista országok kizsákmányolt perifériájává váltak. Az átmenet éveiben még országaink korszerű műszaki és gazdasági együttműködésének is gátat szabtak. A válság nyomán veszélyes szélsőjobboldali és fasiszta politikai erők éledtek fel és erősödnek.

Emiatt deklaráljuk meggyőződésünket, hogy a kapitalizmus mély szerkezeti válsága – mely régiókban a legkülönbözőbb problémákhoz és mindenekfölött népeink életszínvonalának jelentős csökkenéséhez vezetett – csak a kapitalizmus meghaladásával és új, közösségi társadalom létrehozásával oldható meg. Ezért támogatjuk a Szociális Világforum Mozgalmak Közgyűlésének 2013. március 29.-én, Tuniszban elfogadott antikapitalista nyilatkozatát, és üdvözljük a latin-amerikai baloldal legutóbbi kísérleteit egy „jobb élet” (buen vivir) felé, ami azt is jelenti, hogy a fejlődés és a társadalmi igazságosság nincs többé ellentmondásban. Ugyanakkor tudatában vagyunk annak, hogy a múlt szocialista kísérleteinek sok gyengesége és hibája volt, amelyek közül egyesek az elmaradottságból és a háborús konfliktusok történelmi helyzetéből eredtek.

Öt panelvita és szemináriumsorozatok során az alábbi következtetésekre jutottunk:

A környezetről

A mindenki számára igazságos változások elősegítése céljából azonnali akcióra van szükség a földek további elharácsolásának megállítása érdekében a régió minden országában. Az élelemfüggetlenség biztosítása és a helyi mezőgazdasági termelés támogatása érdekében határozottan csökkenteni kell az élelmiszerek beáramlását Nyugatról, különösen a nyugati EU-országokból. A fenntarthatóbb életstílus eléréséhez világszerte csökkenteni kell a szükségtelen szállításokat, esélyt adva ezzel a helyi termelőknek, továbbá előnyben kell részesíteni a közösségi szállításokat az egyéniakkal szemben.

Minden természeti erőforrással a nép rendelkezzen!

A szélsőjobboldali extrémizmusról és populizmusról

Visszatekintve az I. Világháború utáni időkre, úgy találjuk, hogy a szélsőjobboldali extrémizmus növekedése jelenti a legnagyobb fenyegetést a demokráciához való átmenet során. Figyelembe véve, hogy a közép- és kelet-európai népek nagy többségének katasztrofális gazdasági helyzete annak a neoliberális politikának a következménye, amelyet közvetlenül az úgynevezett „létező szocializmusból” a kapitalizmusba való „fordulat” után vezettek be, a következő kettős stratégiát javasoljuk:

- Közvetlen akciók kellene a fasiszta szervezetek ellen mindenütt, ahol nyilvánosan megjelennek;

- Hiteles gazdasági és szociális programot kell kidolgozni, mely többek között garantált minimáljövendelmet akar bevezetni, s a szolidaritásunk szellemét tükrözi a válság áldozataival minden lehetséges területen.

A nőkről és a kultúráról

A nők helyzete rosszabbodott: elvesztették önrendelkezésüket testük és életük felett. Kelet-Európában a nők azok, akik a legkönnyebben válnak a prostitúció, az otthoni erőszak és az emberkereskedelem áldozatává. A kormányok és az EU kötelesek véget vetni ennek a helyzetnek, különös tekintettel az emberi lény nembeli értékére, amelyet az 1946. évi ENSZ-egyezményben ratifikáltak. Olyan közpolitikát akarunk, amely a prostitúció és az erőszak minden formáját felszámolja.

Olyan új értékrendért harcolunk, melyekben az emberi lény a fő célja az internacionalista humanista kultúrának, s ezzel ellenállunk a jelenlegi piacvezérelt tömegkultúrának. Ez pedig a közösségi gyökerű kultúra jelentőségének növelését és széleskörű társadalmi elterjesztését követeli meg harcunkban, ezzel ellensúlyozzuk egyrészt a kultúra jelenleg megvalósuló klerikalizálást, másrészt a piaci orientációjú tömegeseményeket.

A gazdaságról

Követve a függőségelméletek következtetéseit, amelyeket harminc éve dolgoztak ki Észak és a Globális Dél közötti viszony jellemzésére, régióinkban az euró alternatívájának a létrehozása mellett foglalkozunk állást, modellnek véve alapul az ALBA integrációt (Alianza Bolivariana de las Americas) Latin-Amerikában, amely saját valutát használ a nemzetközi kifizetésekben. Emellett erősíteniünk kell a harcunkat az egészségügy, az oktatás, a közlekedés és más közjavak privatizációja ellen. Olyan finanszírozási rendszert kell létrehozni, amely progresszíven adóztatja a tőkeátutalásokat valamint azok jövedelmét, akik hasznot húztak és húznak ma is a jólét egyenlőtlen eloszlásából országainkban.

A létbizonytalanság és a munkanélküliség alternatíváiról

Elhatároztuk, hogy támogatjuk az európai állampolgári kezdeményezést a mindenki számára járó alapjövendelem biztosításáért. Emellett ki kell alakítanunk a válság áldozatainak regionális hálózatát, mégpedig két formában:

- Létre kell hozni a „Munkanélküliek parlamentjeit (közgyűléseit)”, a Kelet-Németországban már létezők példáját követve.
- Olyan új szakszervezeti mozgalmat kell elősegíteni, melyben a dolgozók ágazatok szerint szervezkednek, mégpedig azokkal együtt, akiknek bizonytalan az állásuk; mindezzel ellensúlyoznák a nagy korporációk szakszervezeti struktúráit.

Miközben egy olyan politikai folyamat részének tekintjük magunkat, amelynek ki kell terjednie a civil-társadalom minden tagjára, mi, az első Közép- és Kelet-Európai Szociális és Környezetvédelmi Fórum részvevői elhatároztuk:

- megkezdjük a második Közép- és Kelet-Európai Szociális és Környezetvédelmi Fórum előkészítését, melyet valamelyik közép- vagy kelet-európai országban fogunk megtartani. A következő Fórum célja, hogy értékeljék az első Fórum eredményeit és további akciók születését mozdítsuk elő.
- Elhatároztuk, hogy intenzívebbé tesszük az információáramlást a részvevő civilszervezetek között, kéthavonta tájékoztatjuk egymást a tevékenységünkről, az eseményekről és az elért eredményekről az elhatározott stratégiai célok terén.

- Megvizsgáljuk egy nemzetközi rádióhálózat létesítésének lehetőségét a szegények számára. Azonali feladat a kapcsolatok bővítése a nyugati és a keleti civilszerveztek között.

Forró üdvözetünket küldjük a jelenleg Zágrábban, Horvátországban folyó Szubverzív (felforgató) Fórumnak. Európai szintű mozgósításra hívunk fel az „Alternatív Csúcsra”, amelyre 2013. június 8-9-én, Athénban kerül sor.

Kifejezzük szolidaritásunkat a menekülttáborok lakóival Ausztriában és más országokban, továbbá minden emberrel a világon, aki reménytelen körülmények között él. Mély hálánkat fejezzük ki e történelmi esemény szervezőinek és támogatóinak.

Bécs, 2013. május 5.

Az első Közép- és Kelet-Európai Szociális és Környezetvédelmi Fórum résztvevői

A 2013. június 7-9-i Alternatív Csúcs értékelése

(A PS2 Hálózat nyilatkozatának kissé rövidített szövege)

Az athéni Alternatív Csúcs nem volt nagyon sikeres rendezvény és rendkívül elszigetelt maradt. Körülbelül ezren voltak ott. A görög szervezők ötezer emberrel számoltak, de a szombati nagy tüntetésen is csupán 1350-en vettek részt. Különösen a görögök maradtak távol az Alternatív Csúcstól, s ezt a jelenséget elemezni kell. A görögök elmaradásának egyik oka a baloldal megosztottsága volt, vagyis a baloldali erők képtelenek voltak az együttműködésre. Ez a legkézenfekvőbb magyarázat, hiszen 3 különböző demonstrációt szerveztek egyidőben, és sok görög úgy gondolta, hogy az Alternatív Csúcs a Syriza saját propagandaakciója. Közel 200 szervezet volt jelen 20 országból, köztük jelentős európai szakszervezetek és szakszervezeti szövetségek (CGT, IG Metall, Solidaire stb.), civilszervezetek, legtöbbször a francia ATTAC-ból), baloldali pártok (NPD, Die Linke, Syriza), pátalapítványok és pártokhoz közeli szervezetek (Rosa Luxembourg Alapítvány, Transform hálózat stb.).

Az Alternatív Csúcs legfontosabb nyilvános rendezvénye az ún. Népek Manifesztumának 3,5 órás vitája és elfogadása volt, ahol a Syriza vezetője, Tsipras is jelen volt. A Manifesztum sürgős követeléseket fogalmazott meg a megszorítások, a burzsoá demokrácia szűkítése ellenében, a társadalmi és munkajogokért, valamint a szegénység és a nők ügyében. A hozzászólók reformista követeléseket hangoztattak (pl. tisztességes béreket, munkahelyteremtést stb. kértek). Ugyanaz volt a hiba, ami az Európai Szociális Fórummozgalom folyamatának sikertelenségét okozza: a sok ország képviselője (ahelyett, hogy az európai társadalmat egységében nézte volna), mind csak azt ismételte, ami a saját országában rossz.

A június 8-i tematikus vitákon a következő 14 témát elemezték: fasizmus, adósságválság, béke, szegénység, közszolgáltatások, demokrácia, munkajogok, lakhatás, egészségügy, oktatás, migráció, környezet, eurózóna, bankok, szolidaritási akciók. A kelet-európaiak számára ezek közül a szélsőjobboldalról tartott 120 fős tanácskozás volt a legérdekesebb, mi, a Prágai Tavasz 2 (PS2) hálózat résztvevői is ezen vettünk részt. A vita végén közös deklarációt fogadtunk el a szélsőjobboldal összeurópai előretöréséről. Nőtt a nyugat-európai résztvevők érdeklődése hálózatunk iránt, és két konferencia megrendezését is elhatároztuk (2013 őszén Athén, 2014-ben Budapest).

A kelet-európai résztvevőknek az a véleményük, hogy az Alternatív Csúcson alulértékelték – a közép- és kelet-európai országok történelmi tapasztalatain is nyugvó – tudásunkat és a diagnosztizáló-prognosztizáló képességünket Európa gazdasági, politikai és társadalmi folyamatainak elemzése terén. Három problémára hívtuk fel az Alternatív Csúcs szervezőinek figyelmét: 1) Közép-Kelet-Európa

diszkriminált helyzetbe került a főszónokok jelölése során. 2) Hiányos volt a közép- és kelet-európai országok részvételét lehetővé tevő szolidaritási alap. 3) Elutasították térségünk 3 perces közös deklarációjának felolvasását, melyet az Alternatív Csúcs hivatalos dokumentumának szántunk.

A megszorító politika ellen született Népek Manifesztuma lényegében véve szelíd neokeynesiánus alternatívát fogalmaz meg, egyáltalán nem radikális, csak „béremelést” és „méltányos minimálibért” követel. A bankok nemzeti tulajdonba vételét sem említi, csak a demokratikus ellenőrzésüket. A Manifesztum Európát az Európai Unióra szűkíti, fél az Unió szétszakadásától, s azt igényli, hogy az Unió intézményeit polgári, demokratikus ellenőrzés alá vonják, de természetesen aggódik a növekvő egyenlőtlenségek és a gyengülő szociális kohézió miatt. Abszurd gondolat, hogy az EU potenciálisan szavatolni tudja „a közérdeket és a társadalmi igények kielégítését”, hiszen az Unió a nemzeti kormányok egyetértő támogatásával jelenleg és a jövőben is az uralkodó elit érdekeit szolgálja. Ezt jól illusztrálják a Görögországban, Portugáliában, Spanyolországban és Olaszországban bevezetett brutális szociális megszorítások és az egyre nagyobb nehézségek. A Közép- és Kelet-európai országok helyzete az előbb említett országokénál semmivel sem kedvezőbb, s ezeknek az országoknak nincs esélyük az „utolérésre”. Az adósság átütemezése és az auditálás nem megoldás, a jelenleg fennálló rendszeren belül nem látszik megoldás.

Budapest, Bécs, Prága, 2013. június 28.

A PS2 Hálózat nevében: *Benyik Mátyás, Hermann Dworczak, Mirek Prokes, Nina Sankari*

– 0 –

A Marx Károly Társaság közleményei

- *A Marx Károly Társaság 2013. szeptember elsejével a Budapest VIII. ker. Magdolna u. 5, I. emelet 102-be költözött.* Ugyanebben az épületben található a Vasas Szakszervezeti Szövetség. Rendezvényeinket a földszinti klubszobában tartjuk. A térképen a piros „csepp” jelzi az épület helyét. A sárga színű József körüttől egy megálló a 9-es busszal, vagy a 83-as trolival a Baross utcában.

- *Csernok Attila Mi folyik itt? Fél évvel a választások előtt címmel tartott előadást fórumvitánkon szeptember 20-án.* Történeti perspektívában elemezte a mai belpolitikai helyzetet. A rendezvényen sokan voltak és élénk vita folyt, esetenként jelentősen eltérő nézetek ütköztek.
- *Társaságunk vezetősége ülést tartott szeptember 20-án.* Először az új helyünkkel kapcsolatos információkat, teendőket beszéltük meg. Ezután az MKT tevékenységét tekintettük át a következő hónapokra. A többnyire minden hónap harmadik péntekén 16 órakor kezdődő nyilvános Fóruma-

inkon kívül ebben az évben még egy konferencia szervezésében veszünk részt és két műhelyvitát tartunk. A Dialektika két száma jelenik meg ebben az évben.

- Kezdeményező szereppel és szervező munkával segítünk *A korporativizmusról című konferencia* előkészítésében (Kossuth Klub, október 26-án 9.30-12.30 óra). A témát az teszi aktuálissá, hogy a jelenlegi kormányzat a szakszervezeti érdekképviselő letörése érdekében hivatásrendi kamarákat hoz létre (ilyen a megalakuló Nemzeti Pedagógus Kar). A konferenciát Dr. Harsányi Iván emeritus professzor, Társaságunk Konzultatív Munkacsoportjának tagja vezeti le és ő tartja a bevezető előadást.

Dialektika

A Marx Károly Társaság időszakos lapja

Felelős kiadó: *a Társaság elnöke*

Tel: *06-20-3111943*

Szerkeszti: *a Szerkesztőbizottság*

Nyilvántartási szám: *75/763/1997*

Internet: *dialektika.hu*

Felelős szerkesztő: *dr. Tenner György*

OTP-számlaszám: *11711041-20859590*